

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Papež

Vsakdanje življenje otrok v enostarševski družini

Magistrsko delo

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Papež

Mentorica: prof. dr. Alenka Švab

Vsakdanje življenje otrok v enostarševski družini

Magistrsko delo

Ljubljana, 2019

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. Alenki Švab za vso strokovno pomoč pri nastajanju magistrskega dela.

Zahvaljujem se tudi moji družini, še posebej sestri Tini, za vso podporo, ki so mi jo nudili med pisanjem, in ker mi stojijo ob strani, ko jih najbolj potrebujem.

Vsakdanje življenje otrok v enostarševski družini

Družinsko življenje se spreminja, kar kaže predvsem na to, da se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine. V magistrskem delu sem se osredotočila na enostarševske družine. V preteklosti je bil glavni vzrok nastanka enostarševske družine smrt partnerja, danes pa prevladujejo ločitve in razveze zakonskih zvez, vedno več pa je tudi odločitev žensk, ki želijo otroke vzgajati same. Enostarševske družine so še vedno podvržene stigmatizaciji, saj odstopajo od družbeno zaželenega modela dvostarševske družine. Cilj in glavni namen magistrskega dela je ugotoviti, kako in če sploh življenje v enostarševski družini vpliva na vsakdanje življenje otrok. Za proučevanje tega se bom osredotočila na dve starostni skupini; na posameznike, ki so kot otroci živeli v enostarševski družini v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, ter tiste, ki v taki družinski obliki živijo danes. Magistrsko delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu sem predstavila, kaj družina sploh je, kako je definirana in kaj je njena funkcija. V nadaljevanju sem se osredotočila na enostarševske družine in na življenje otrok v takem tipu družine. Empirični del je sestavljen iz odgovorov intervjuvancev, sledijo rezultati obeh starostnih skupin ter ugotovitve, ali obstajajo podobnosti in razlike življenja v takem tipu družine. Ugotovila sem, da se vsakdanje življenje otrok v enostarševski družini danes bistveno ne razlikuje od življenja v takem tipu družine v preteklosti. Razlika med generacijama se opazi pri opravljanju dela, starejša generacija izpostavlja stigmatizacijo v družbi zaradi življenja v enostarševski družini, izpostavijo tudi večjo finančno stisko v primerjavi z mlajšo generacijo.

Ključne besede: enostarševska družina, vsakdanje življenje, razveza zakonske zveze, medgeneracijska primerjava

Children's Everyday Life in Single-Parent Family

Family life is undergoing changes, which is reflected in families distancing themselves from the modern model of a nuclear family. This master's thesis focuses on single-parent families. In the past, the main reason for creation of a single-parent family was death of a partner, whereas today divorces and separations prevail and women decide to raise children on their own much more often. Single-parent families are still subject to stigmatisation as they deviate from the socially desirable model of a two-parent family. The goal and main purpose of the master's thesis is to determine how and if living in a single-parent family affects children's everyday life. In our study, we will focus on two age groups: on individuals that as children lived in a single-parent family in the 1960's and 1970's and on individuals that live in a single-parent family today. The master's thesis consists of a theoretical and empirical part. The theoretical part presents what a family is, how it is defined and what function it has. It goes on to focus on single-parent families and children's life in this type of family. The empirical part comprises interviewees' answers, followed by results of both age groups and a conclusion, considering the similarities and differences of living in this type of family. We determined that children's everyday life in a single-parent family does not drastically differ from children's everyday life in this type of family in the past. However, the difference between the generations is job-related; the older generation also emphasises the stigmatisation in society due to life in a single-parent family and a greater financial distress, compared to the younger generation.

Keywords: single-parent family, everyday life, divorce, intergenerational comparison

Kazalo:

1	Uvod.....	6
2	Spremembe v družinskem življenju v pozni modernosti	8
2.1	Tipologije družin	13
2.1.1	Statistična tipologija družin.....	13
2.1.2	Tipologija družin po K. Brownu	13
2.1.3	Tipologija družin po Organizaciji združenih narodov	14
3	Enostarševske družine.....	16
3.1	Statistični podatki tipologije družin.....	19
3.2	Življenje otrok v enostarševski družini	20
3.2.1	Vpliv razveze na življenje otrok.....	20
3.2.2	Posledice razveze na življenje otrok v enostarševski družini.....	22
3.3	Pomembnost družine v vsakdanjem življenju otrok.....	25
4	Empirični del.....	28
4.1	Predstavitev raziskovalnega problema	28
4.2	Analiza empiričnega dela	28
5	Rezultati	30
5.1	Odziv in občutki ob smrti/razvezi staršev	31
5.2	Problemi, izzivi in izkušnje otrok.....	34
5.2.1	Odziv socialnega okolja: družina/sorodniki	36
5.2.2	Odziv socialnega okolja: vrstniki/prijatelji/učitelji	39
5.3	Vloga staršev	42
6	Razprava	47
6.1	Primerjava ugotovitev intervjujev mlajše in starejše generacije	47
6.1.1	Odgovor na raziskovalno vprašanje 1	47
6.1.2	Odgovor na raziskovalno vprašanje 2	48
6.1.3	Odgovor na raziskovalno vprašanje 3	52
7	Sklep	54
8	Viri.....	56
	Priloga A: VPRAŠALNIK	60

1 Uvod

V zadnjih nekaj desetletjih smo lahko opazili spremembe družinskega življenja, ki kažejo predvsem na to, da se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine. Družina je za vsakega člana določene družbe še vedno ena izmed glavnih in najpomembnejših vrednot. Za posameznika je pomembna, ker mu nudi okrilje, v katerem doživlja sprejemanje in ljubezen, v njej se počuti varno in zaželeno. Skozi leta se je razumevanje družine razširilo, kar sedaj vključuje širši rang družbenih struktur.

V sodobnem času lahko govorimo o različnih tipih družin. V magistrskem delu sem se osredotočila na enostarševske družine, ki so bile v preteklosti pogosto družbeno stigmatizirane in so bile bolj izjema kot pravilo. Skozi leta je ta tip družine postal legitimna in družbeno sprejeta oblika družinskega življenja (Švab V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006).

Cilj magistrskega dela je ugotoviti, kako in če sploh življenje v enostarševski družini vpliva na vsakdanje življenje otrok. V preteklosti je bil najpogostejši vzrok za nastanek takega tipa družine smrt partnerja, danes pa prevladujejo razveze zakonskih zvez ali ločitve (prav tam). Ta tip družine ni nov, vendar je danes vse pogosteje zastopan med družinskimi oblikami in načini življenja. V magistrskem delu sem se osredotočila na proučevanje dveh starostnih skupin, kjer sem poskušala ugotoviti, ali se življenje v enostarševski družini razlikuje med leti 1960 in 1970 ter današnjim časom. Na začetku sem si postavila tri raziskovalna vprašanja:

1. Kakšne so izkušnje oseb, ki so v enostarševski družini živele v 60. in 70. letih, ter tistih, ki v taki družinski obliki živijo danes?
2. S kakšnimi problemi ali izzivi (širša družina, sorodstvo, vrstniki, prijatelji, šolsko okolje) se srečujejo otroci iz enostarševskih družin v različnih socialnih okoljih?
3. Kakšna je vloga obeh staršev pri reševanju težav, ki izvirajo iz okolja?

Magistrsko delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu sem predstavila, kaj je družina, kako je definirana in kakšna je njena funkcija. V nadaljevanju sem se osredotočila na enostarševske družine in definicijo tega tipa družine ter predstavila statistične podatke o takem tipu družine skozi leta. V sklopu tega dela sem se osredotočila tudi na vsakdanje življenje, saj človek svoje življenje začne kot otrok v družini. Družina je zanj v tem obdobju dominantna ali edina oblika življenja (Ule V Ule, Kamin, Švab, 2018, str. 38).

V empiričnem delu sem se osredotočila na posameznike, ki so kot otroci živeli v enostarševski družini v 60. in 70. letih, ter tiste, ki v taki družinski obliki živijo danes. Uporabila sem metodo kvalitativnega pristopa, pri čemer sem vnaprej pripravljena vprašanja zastavila petim osebam starejše generacije in petim osebam mlajše generacije. V analizi rezultatov so predstavljeni rezultati obeh starostnih skupin ter ugotovitve, ali obstajajo podobnosti in razlike življenja v takem tipu družine.

2 Spremembe v družinskem življenju v pozni modernosti

Družina je za posameznika kljub spremembam, ki se dogajajo v današnjem svetu, še vedno ena izmed glavnih in najpomembnejših vrednot v življenju, kar ugotavljajo tako slovenske kot tudi tuje raziskave. Vse več raziskovalcev in raziskovalk piše o tem, da se pomen družine spreminja, a ne smemo pozabiti na dejstvo, da so tudi ljudje v preteklosti živeli v različnih tipih družin in to ni nekaj, kar se dogaja samo v sodobnem svetu.

Kljub temu da se definicija družine spreminja, je ta pomembna na vseh ravneh življenja. Rener (v Ule, Kamin, Švab, 2018) pravi, da je definicija družine pomembna, ker deluje kot performativ, saj proizvaja to, kar izjavlja. Pomembna je tudi zato, ker gre pri definiranju za dejanje instituiranja, ko z jezikovnim posegom v realnost to realnost hkrati že ustvarjamo in s tem pripovedujemo, kaj je v določeni družbi zaželeno, moralno in normalno ter kaj ni (prav tam, str. 201).

V nadaljevanju magistrskega dela bom predstavila, kaj je družina, kako je v literaturi definirana ter kaj sta njeni naloga in funkcija.

Klasično definicijo družine je podal George Murdock, ki družino definira kot družbeno skupino, za katero je značilno skupno prebivališče, gospodarsko sodelovanje in razmnoževanje (Cheal, 2010). Ta definicija zajema veliko izkušenj družinskega življenja posameznikov, ampak ne vseh. V zadnjih desetletjih se je razumevanje družine razširilo, kar sedaj vključuje širši rang družbenih struktur (prav tam).

Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem (Nowotny, Fux, Pinnelli, 2004, str. 28 V Rener 2006, str. 16)¹. Definicije družine se razlikujejo in jih je razmeroma veliko, vendar pa je pri večini definicij osnovni poudarek na tem, da "družino opredeljujejo kot vsaj dvogeneracijsko skupnost in družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/e" (Rener V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 16).

Družina je osnovni ambient, v katerem nastaja in se oblikuje posameznikova osebnost. Pomembna je tudi zato, ker posamezniku daje okrilje, v katerem doživlja sprejemanje in ljubezen, ter se v njej počuti varno in zaželeno (Musek, 1995 v Ramovš, 1995). Družina je za

¹ Nowotny, H., Fux, B. in Pinnelli, A. (2004). *Fecondita e nuove forme di unione in Europa*. Milano, Sapere.

posameznika najpomembnejši posrednik ciljev, vrednot in idealov, saj omogoča, da se vrednote, cilji in ideali prenašajo iz generacije v generacijo (prav tam). Družina je prepoznana kot glavno bojišče v družbenih razmerjih moči, kar je neločljivo povezano s spolom (Bornat, Dimmock, Jones in Peace v Silva in Smart 2004).

"Družina je temeljno mesto socialne konstrukcije realnosti in obenem točka, ki ji uspeva nemogoče: socialna razmerja, to so razmerja med generacijami in razmerja med spoloma, predeluje oziroma prikazuje kot naravna in narobe, naravna dejstva, to so rojstvo, rast in smrt, pa opremlja s celim registrom socialnih pomenov" (Rener V Rener, Potočnik, Kozmik, 1995, str. 15).

Strokovnjaki, ki so delovali pri Organizaciji združenih narodov na področju družin, so poskušali oblikovati definicijo družine, ki bi bila najmanj diskriminatorna oziroma ekskluzivna in najbolj sprejemajoča. To vsekakor ni bilo enostavno, saj se družine znotraj vsake družbe in kulture razlikujejo med seboj. Tako so oblikovali definicijo, ki pravi, da: "družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic" (Family: Forms and Functions, 1992 V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 16)². Organizacija združenih narodov je leto 1994 razglasila za mednarodno leto družine, s čimer je družina postavljena v program mednarodnih in državnih služb ter v središče številnih strokovnih srečanj (Filipčič, 2002, str. 15).

Po mojem mnenju družina igra ključno vlogo v življenju posameznika. Čačinovič Vogrinčič (1995 v Ramovš, 1995) pravi, da je družina socialna skupina, v kateri se začne učenje za povezanost in avtonomijo, saj poskušamo v življenju poiskati ravnotežje med skrbjo zase in za druge ter med védenjem o sebi in védenjem o drugih. Družina je tudi osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se za večino posameznikov oblikujejo pomembni socialni odnosi (Ule, 1993). Tudi Ule (1993, str. 171) piše o tem, da je družina družbeno socialna skupina, ki sloni na prostorski ali časovni povezanosti in pripadnosti članov. Je tudi skupina, ki je družbeno priznana, ker ima pomembne temeljne funkcije, kot so biološka reprodukcija, skrb za otroke in vzgojo otrok; dom, v katerem poteka zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb; prenašanje kulturnih vzorcev, tradicij in znanja od generacije h generaciji (Ule, 1993, str. 171).

² Family: Forms and Functions. (1992). Occasional Series Papers, No. 2, Vienna, United Nations.

Družina je skupaj s svojo sorodstveno mrežo sociokulturna institucija, v kateri se na poseben način povezujejo individualna svoboda in socialna vezanost, normativnost in spontanost (Ule V Rener, Potočnik, Kozmik, 1995, str. 127). Družina se od drugih institucij razlikuje v tem, da je stalno prisiljena reagirati na potrebe posameznice in posameznika, prav tako pa mora reagirati na potrebe drugih družinskih članov (prav tam). Tudi Flere (2000, str. 121) piše o tem, da lahko družino opredelimo kot univerzalno družbeno institucijo, ki pa jo lahko najdemo v vseh družbah. Družino uravnava navade, morala in pravo, kar pa se kaže na družbenem pomenu družine v sodobni družbi (prav tam). Družina posamezniku nudi tudi legitimiteto, kar pomeni, da jih širša družba identificira in zaznamuje na temelju družinske pripadnosti, pri tem pa posamezniki uživajo družbeni položaj družine v celoti (prav tam).

Ule (1993) piše o tem, da ima družina dve pomembni funkciji v sferi zasebnosti/potrošnje:

- biosocialno reprodukcijsko funkcijo: rojstvo in vzgoja otrok,
- individualno psihosocialno reprodukcijo družinskih članov: ta funkcija zajema vsakdanje obnavljanje delovne sposobnosti in sposobnost za preživetje v konkurenčnem boju na trgu delovne sile/kapitala (Ule, 1993, str. 199).

Družina postaja vedno bolj socializacijska enota za vse njene člane. Otroci v njej doživljajo začetke družbenega oblikovanja, odrasli pa se v njej utrjujejo in vzdržujejo temeljno strukturo odnosov do družbe in do samih sebe (Ule, 1993).

Flere (2000) doda še nekaj funkcij družine, med katere sodijo:

- legitimiranje družbenega položaja;
- socializacija in vzgoja;
- fizično in čustveno varstvo;
- potrošnja znotraj gospodinjstva;
- socializacija in stabilizacija osebnosti z mehanizmi zaščite pred napadi na osebnostno ravnotežje, ki prihajajo iz širše družbe;
- priprava na prevzemanje vlog odraslih in podrejanje družbenim odnosom (Flere, 2000, str. 122–123).

V tem delu sem se odločila poiskati podobnosti in razlike življenja v enostarševskih družinah med leti 1960 in 1970 ter sodobnim časom. Za lažjo predstavbo bom navedla nekaj predpisov,

ki so veljali na področju družinskega prava v času Federativne ljudske republike Jugoslavije in Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ).

V družini so se zgodile velike spremembe zaradi novih demokratičnih ideologij in političnih gibanj ter spremenjenih materialnih možnosti za življenje v industrijskih družbah (Boh V Jogan, Fischer, Končar, Košak, Rener, Boh, Milošević, 1986). Te spremembe so vplivale na to, da družinski in zakonski odnosi niso več strogo predpisani in obvezni, temveč se sklepajo dogovorjeno (prav tam). Ti odnosi se lahko brez večjih težav prekinejo, preoblikujejo in razvezujejo (prav tam).

Pravni predpisi, ki so bili izdani pred drugo svetovno vojno in med njo, so bili leta 1946 razveljavljeni. Na ta način je bilo področje družinskega prava urejeno s povsem novimi predpisi. Družinskopravna razmerja so v obdobju med letoma 1946 in 1971 urejali zvezni temeljni zakoni, ki so veljali na območju celotne nekdanje Jugoslavije, vendar pa so bile posamezne republike pooblašene, da so za določeno pravno področje izdale svoje predpise (Rener, Sedmak, Švab V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). V tem obdobju so veljali številni temeljni zakoni, med katere spadajo: Zakon o zakonski zvezi iz leta 1946, Temeljni zakon o razmerju med starši in otroki iz leta 1947 in Temeljni zakon o skrbništvu iz leta 1947 (prav tam, str. 50). Ustava SFRJ iz leta 1963 v 58. členu določa, da družina uživa družbeno varstvo ter da se zakonska zveza in pravna razmerja v zakonski zvezi in družini urejajo z zakonom (prav tam, str. 51).

Pomembno je tudi obdobje med letoma 1972 in 1991 v času SFRJ, saj je zakonsko urejanje, vključno z družinskimi razmerji, prešlo v pristojnost posameznih republik. Tako je postal temeljni vir družinskega prava v Republiki Sloveniji Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki so ga sprejeli leta 1976, v veljavo pa je stopil leta 1977 (prav tam, str. 54).

Po osamosvojitvi Slovenije je družinske zakonodaje predstavljala Ustava Republike Slovenije, ki je bila sprejeta decembra 1991 (prav tam, str. 56). Ustavna načela, ki se nanašajo na zakonsko zvezo in družinska razmerja, se bistveno ne razlikujejo od predhodnih načel. Novosti na tem področju sta le pripis, ki otrokom nalaga dolžnost za skrb nepreskrbljenih staršev, in pripis o posebnem varstvu oseb, ki ne morejo same skrbeti zase (prav tam).

Republiški zakoni ter predpisi morajo biti usklajeni z veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, saj je tako določeno z Ustavo Republike Slovenije iz leta 1991 (prav tam).

V zadnjih nekaj desetletjih smo lahko opazili spremembe družinskega življenja, ki kažejo predvsem na to, da se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine. V Sloveniji postaja družinsko življenje vse bolj raznovrstno, saj lahko govorimo o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik (Švab v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). Spremembe družinskega življenja so najbolj vidne v družinskih oblikah in kompozicijah, širših societalnih in demografskih spremembah ter maritalnih in rodnostnih značilnostih. In prav to je pripeljalo do tega, da danes govorimo o družinah, in ne o družini, saj si ljudje sami izbiramo oblike in načine družinskega življenja (prav tam).

Švab (2010, str. 341) piše tudi o tem, da družine in z njimi povezane pojave razumemo kot družbeno in kulturno (s)konstruirane. Poznomoderne družinske spremembe ne pomenijo krize moderne družinske institucije, temveč njeno družbeno preobrazbo (prav tam).

Rener (v Ramovš, 1995) piše o tem, da se je pojem družine skozi leta spreminjal, kjer so na podlagi sprememb oblikovali osnovne razvojne trende, ki veljajo tako za Evropo kot tudi za Slovenijo. Lahko govorimo o:

1. intenzivni pluralizaciji družinskih oblik in družinskih življenjskih stilov, in ravno zato je bolj relevantno govoriti o družinah, in ne več o družini;
2. izgubljanju socialnega statusa in pomena formalizirane zakonske zveze, saj vse več ljudi, zlasti mladih, živi v zunajzakonskih partnerskih skupnostih;
3. naraščanju števila razvez, kjer je razveza zakonske zveze omogočena;
4. zviševanju števila enostarševskih družin;
5. zviševanju števila tako imenovanih reorganiziranih družin, to so družine, kjer vsaj eden od partnerjev ponovno vzpostavlja družinsko skupnost;
6. spreminjanju družinskih življenjskih potekov, spremembe so najbolj očitne ob začetku in ob koncu družinskega življenja. Povečuje se časovno obdobje prehoda iz družine staršev v lastno družino, podaljšuje se tudi sklepna faza družinskega življenjskega poteka (Rener, 1995, str. 19–21 v Ramovš, 1995).

Še vedno lahko govorimo o tem, da je družina prepoznana kot pomembna družbena institucija, ne glede na to, da se družina spreminja tako po spolni kot tudi starostni strukturi ter da so drugačni tudi družinski poteki, družinske vloge in delitev družinskega dela (prav tam).

2.1 Tipologije družin

Tipologije družin so ustrezne takrat, ko z njihovo pomočjo ugotavljamo množične realne oblike družinskega življenja. Njihov namen se kaže tudi v tem, da z njihovo pomočjo odkrijemo tiste družinske oblike, ki potrebujejo oporne socialnopolitične ukrepe, ker se lahko zaradi svoje sestave ali načina družinskega življenja soočajo s socialnimi deprivacijami. Družina se spreminja tako po obliki kot po kompoziciji (Švab, 2010, str. 342). Po eni strani lahko govorimo o zmanjševanju deleža klasične nuklearne družine, po drugi strani pa o naraščanju deleža drugih družinskih skupnosti (Švab, 2010). Tipologije družin veliko povedo o sestavah družin, a vendar bistveno manj o načinih družinskega življenja (Rener V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 18–19). V tem delu predstavljam nekatere vrste tipologij družine, ki so jih oblikovali različni avtorji.

2.1.1 Statistična tipologija družin

Statistična tipologija družin se deli na:

- zakonski par brez otrok,
- zakonski par z otroki,
- mater z otroki,
- očeta z otroki,
- zunajzakonska partnerja brez otrok,
- zunajzakonska partnerja z otroki (Andrejč, 2018, str. 9).

2.1.2 Tipologija družin po K. Brownu

Brownova tipologija družin je opredeljena skozi pet tipov družine:

1. jedrna družina (družina dveh staršev in otrok),
2. klasična razširjena družina (vertikalno in horizontalno razširjene družine ter družine, ki so sestavljene iz več jedrnih družin, ki so povezane s sorodstvenim razmerjem in strnjeno lokacijo bivanja),
3. modificirana razširjena družina (družine, ki so geografsko ločene, vendar vzdržujejo redne sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo),
4. enostarševske družine,

5. reorganizirane družine (družine, ki so ponovno vzpostavljene, in družine, v katerih je vsaj eden od staršev socialni, ne pa tudi biološki starš) (Brown, 1992, str. 210–212 V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 17)³.

Rener (V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006) navaja, da bi bilo smiselno razlikovati med dvema vrstama družin, in sicer:

1. jedrno družino, med katere spadajo enostarševske, dvostarševske in reorganizirane družine;
2. razširjeno družino, kamor umeščajo klasične in razpršene razširjene družine.

2.1.3 Tipologija družin po Organizaciji združenih narodov

Organizacija združenih narodov je na podlagi definicije⁴ predlagala tipologije družin, ki se ločujejo med:

1. jedrno družino, med katero uvršča biološke ter socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine;
2. razširjeno družino, med katero uvršča tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine;
3. reorganizirane družine, med katere umeščajo dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Cseh - Szombathy, 1992, str. 5 V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 17)⁵.

V Sloveniji sta množično prisotna še dva načina družinskega življenja, o katerih pa trenutno še ne vemo veliko.

1. Razpršene razširjene družine, za katere Renerjeva domneva, da so med najpogostejšimi načini družinskega življenja pri nas (Rener V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). Pri tej obliki gre za formalno ločeni družinski gospodinjstvi, ki bodisi živijo v razmeroma strjenih lokacijah bodisi na različnih lokacijah, vendar pa si nudijo vzajemno oporo in pomoč na različnih ravneh. Njihova pomoč se kaže tako na materialni in delovni kot tudi na storitveni in čustveni ravni (prav tam, str. 18).

³ Brown, K. (1992). *An introduction to sociology*. Cambridge, Blackwell Publishers.

⁴ Definicija predstavljena v poglavju 2. Definicija družine.

⁵ Cseh–Szombathy, L. (1992). Structures and typologies of families. V *Family: Forms and functions*, Vienna: Occasional Paper Series, 2, United Nations.

2. LAT-faza (živeti skupaj in hkrati narazen). Za ta način družinskega življenja je značilna ekonomska odvisnost ali polodvisnost od staršev ob hkratni socialni neodvisnosti. Razlogi za podaljševanje življenja s starši so različni: zunanji razlogi – težave pri ekonomski neodvisnosti, nezaposlenost, podaljšan študij, otežena stanovanjska oskrba; "subjektivni" razlogi – lagodno in poceni življenje doma, razumevanje s starši, materialna in čustvena varnost (prav tam).

3 Enostarševske družine

V sodobnem času lahko govorimo o različnih tipih družin. Kljub temu da so si družine po sestavi članov različne, lahko rečemo, da imajo veliko skupnih značilnosti. Dejavniki, ki so podobni v vseh tipih družin, so komunikacija, samospoštovanje in vzgoja otrok (Satir, 1995). Življenjski poteki posameznikov so postali vse bolj odvisni od njihovih osebnih odločitev, kar vpliva na to, da se je povečala različnost individualnih življenjskih načrtov in njihova tveganost. To je vplivalo tudi na dramatično rast različnih oblik družin in skupnega življenja ljudi (Ule V Ule, Kuhar, 2003).

V magistrskem delu sem se osredotočila na enostarševske družine. V preteklosti je bil najpogostejši vzrok za nastanek takega tipa družine smrt partnerja, danes pa prevladujejo razveze zakonskih zvez in ločitve (Švab V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). Švab (prav tam, str. 67) piše o tem, da ta tip družine ni nov, vendar je danes med družinskimi oblikami in načini življenja vse pogosteje zastopan.

Enostarševska družina je tip družine, ki jo sestavlja mati z otroki ali oče z otroki (Statistični urad Republike Slovenije, 2019). Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2019) enostarševsko družino definira kot skupnost enega od staršev z otroki, kadar je drugi od staršev umrl in otrok po njem ne prejema prejemkov za preživljanje ali je drugi izmed staršev neznan ali kadar otrok po drugem izmed staršev dejansko ne prejema prejemkov za preživljanje.

Enostarševske družine lahko delimo na tri vrste:

- eden od staršev po razvezi zakonske zveze odide in drugi se ne poroči ponovno;
- samska oseba zakonito posvoji otroka;
- neporočena žena obdrži otroka (Satir, 1995, str. 129).

Satir (1995) piše, da je v enostarševskih družinah ena izmed največjih težav predstaviti celovito podobo o moškem in ženski. Tukaj se osredotoča predvsem na to, kako roditelj, ki je ostal v družini, ustvari podobo o tistem, ki je odšel. Satir (1995) in Švab (v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006) pišeta o tem, da se povečuje število enostarševskih družin, kjer je oče edini roditelj.⁶

⁶ Predstavljeno v Tabeli 3.1.

Vedno pogostejša izkušnja in eden najbolj stresnih življenjskih dogodkov za otroka je razveza zakonske zveze staršev. Burghes (1993) v svoji knjigi *One-parent families: policy options for the 1990s* predstavlja podatke za Veliko Britanijo in piše, da se je od leta 1971 število enostarševskih družin več kot podvojilo. V zadnjih nekaj letih se število razpadov zunajzakonskih skupnosti in razvez zakonske zveze povečuje tudi v Sloveniji (Andrejč, 2014).

Enostarševske družine so bile v preteklosti pogosto družbeno stigmatizirane in so bile bolj izjema kot pravilo (Švab V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). Skozi leta je ta tip družine postal legitimna in družbeno sprejeta oblika družinskega življenja. Klub temu so osebe, ki živijo v takem tipu družine, še vedno podvržene socialni ranljivosti in socialni izključenosti, ker so bolj izpostavljene revščini kot dvostarševske družine (prav tam). Starševstvo je zelo zahtevna naloga, ki pa postane še težja, če ob sebi nimaš podpore partnerja in za otroka skrbiš sam. Leonard in Hood Williams (1988) navajata, da so nekatere raziskave pokazale, da so samohranilci bolj družbeno izolirani kot poročeni pari in da doživljajo bolj stresne življenjske dogodke kot poročeni pari. Enostarševske družine lahko živijo skupaj z drugimi sorodniki ali pa izolirano in formalno izolirano, kjer je prisotne veliko socialne opore sorodnikov in prijateljev (Rener V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006).

V preteklosti je bila zakonska zveza bolj strogo formalizirana in definirana od zunaj z različnimi družbenimi dejavniki, od statusnih in premoženjskih do verskih in drugih (Beck, Beck-Gernsheim, 1999, str. 79 v Švab, 2001, str. 167)⁷, medtem ko danes postaja vedno bolj deformalizirana (Švab, 2001, str. 167).

V primerjavi s preteklostjo v sodobnem času vse več otrok izkuša življenje v enostarševskih družinah (Cheal, 2010). V preteklosti je bil najpogostejši razlog za nastanek enostarševske družine smrt enega od staršev, danes pa sta to razveza zakonske zveze in ločitev (prav tam). Nekatere države vse bolj liberalizirajo zakone glede razveze zakonskih zvez, kar pomeni, da je razveza danes velikokrat zakonski formalizem, ki pa prinaša veliko dodatnih pravnih, ekonomskih in predvsem psiholoških posledic za vse družinske člane (Ule, 1993).

Manj kot trideset let nazaj se o enostarševski družini ni veliko pisalo. V preteklosti je bilo razvez zakonskih zvez in enostarševskih gospodinjstev razmeroma malo (Allan, 1999). Skozi čas se je vzorec družine spremenil in danes lahko rečemo, da se vse manj ljudi odloča za

⁷ Beck, U., in Beck-Gernsheim, E. (1999). *The normal chaos of love*. Cambridge, Polity Press.

poroko. Tisti, ki se zanjo odločijo, to realizirajo razmeroma pozno. Govorimo lahko tudi o tem, da je vse več otrok rojenih izven zakonske zveze (prav tam). Eden izmed pomembnejših problemov, s katerimi se ukvarja socialna politika pri razvezi in enostarševskih družinah, je zaščita interesov otrok (prav tam).

Do večanja deleža enostarševskih družin so pripeljali različni dejavniki. Švab (v Renner, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 68) navaja:

- vstop žensk na trg delovne sile oziroma plačanega dela, s pomočjo katerega so si ženske zmanjšale ekonomsko in socialno odvisnost od moških;
- delež očetov z otroki v enostarševski družini počasi narašča, ker se očetje zavedajo svoje družinske vloge. Tukaj je pomembno, da omenim tudi novo oziroma aktivno očetovstvo, saj očetje vse pogosteje zahtevajo skrbništvo za svoje otroke in se tudi aktivno vključujejo v starševanje po razvezi;
- manjša se družbena stigmatizacija tega družinskega tipa. Vse do leta 1961 so bile v popisih enostarševske družine prepoznane kot nepopolne družine in tudi označene kot "manj vredne" od "popolnega" družinskega modela.

Delež enostarševskih družin se je začel povečevati od 70. let naprej. V preteklosti so tak tip družine imenovali "nepopolna družina", ki pa so jo zaradi vse pogostejše odločitve žensk za ta tip družine preimenovali v "enostarševsko družino" (Sieder, 1998).

V postmodernosti je zaznati korenite spremembe v družinskem življenju (Švab, 2001, str. 165). Sprememba, ki jo lahko opazimo v družinskem življenju, je pluralizacija življenjskih potekov. Ta sprememba je vplivala na spreminjanje maritalnega vedenja, visoko stopnjo reorganiziranih družin in pluraliziranje prehodov med posameznimi obdobji družinskega poteka (Švab, 2001). Spremembe maritalnega vedenja so pripeljale do zmanjševanja pomena zakonske zveze, pri tem pa so postajale vse bolj popularne kohabitacije in naraščanje razvez zakonskih zvez (Švab, 2001). In prav naraščanje števila razvez, kot pravi Švab (2001, str. 165), je tisti dejavnik, ki najbolj določa nove značilnosti življenjskih potekov v postmodernosti.

Število razvez je začelo naraščati v 60. letih, ko je bila najpogostejša razlaga za ta trend množično zaposlovanje žensk, s katero so si zagotovile ekonomsko neodvisnost in posledično večjo možnost odločanja o svojem življenju (Švab, 2001). Kljub temu pa Švab (2001) piše, da ta trend ni eden izmed ključnih vzrokov za razvezo zakonske zveze. Tudi Cherlin (1981 v

Arendell, 1995)⁸ navaja, da se je stopnja razvez podvojila v zgodnjih 60. letih in v sredini 70. let. Skoraj dve tretjini otrok je vključenih v razveze (prav tam) in več kot polovica otrok izkusi razvezo staršev še preden dosežejo starost osemnajstih let (Arendell, 1997).

Vzpon števila razvez v 60. letih lahko razumemo kot napoved pluralizacije družinskega življenja, ki pa se je uresničila nekaj desetletij pozneje (Švab, 2001, str. 167). Tukaj lahko govorimo o procesu deformalizacije partnerskih razmerij, ki so vedno bolj definirana od znotraj, torej individualno (prav tam).

3.1 Statistični podatki tipologije družin

V nadaljevanju bom predstavila popis prebivalcev, ki ga opravlja Statistični urad Republike Slovenije, glede na tip družine, v kateri živijo. S pomočjo teh podatkov bom predstavila število enostarševskih družin skozi leta.

Tabela 3.1: Tipologije družin skozi leta

Družine po: Tip družine, Leto	1981	1991	2002	2011	2015	2018
Zakonski par z otroki	330.672	325.622	294.726	237.422	224.290	217.119
Mati z otroki	65.251	85.214	89.683	119.706	116.295	117.775
Oče z otroki	9.580	14.095	14.609	23.423	26.844	28.418
Zunajzakonska partnerja z otroki	5.750	12.408	29.285	49.122	61.847	64.198

Vir: prirejeno po: Statistični urad Republike Slovenije.

Tabela 3.1 prikazuje deleže tipologij družin v Sloveniji od leta 1981 do 2018. Vidimo, da tip družine, ki jo sestavlja zakonski par z otroki, od leta 1981 do leta 2018 upada, medtem ko tip družine, ki jo sestavljata zunajzakonska partnerja z otroki, skozi omenjena leta narašča. To lahko povežemo z maritalnimi spremembami. Te spremembe so povezane z zakonsko zvezo in so vidne v upadanju števila porok, pri tem pa narašča število kohabitacij in število neporočenih (Švab, 2001). Kot lahko vidimo, število očetov z otroki v izpisanih letih narašča, ravno tako pri materah z otroki. Leta 2015 je število mater z otroki nižje kot leta 2011, leta 2018 pa se začne ponovno dvigovati. Delež očetov z otroki v enostarševski družini počasi narašča, kar kaže, da se tudi očetje vse bolj zavedajo svoje družinske vloge (Švab V Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006, str. 68). Vse pogosteje tudi očetje zahtevajo skrbništvo za svoje otroke in se aktivno vključujejo v starševanje po razvezi (prav tam).

⁸ Cherlin, A. (1981). *Marriage, divorce, remarriage: Changing patterns in the postwar United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vse večje vključevanje očetov v skrb za otroke lahko enačimo z vse večjim vključevanjem za skrb otroka in njegovo vpletenostjo v otrokovo vsakdanje življenje. Pleck (v Lupton, Barclay 1997, str. 14)⁹ loči med štirimi kulturami oziroma obdobji očetovstva:

1. oče kot avtoritativni moralni in verski pedagog (18. in zgodnje 19. stoletje): očetovska vloga je usmerjena predvsem v zagotavljanje avtoritete očeta;
2. oče kot distancirani preskrbovalec družine (druga polovica 19. in sredina 20. stoletja): tukaj gre za vlogo materialne preskrbe družine;
3. oče kot vzor za ponotranjanje spolne vloge (od 1940 do 1965): oče ima vzgojno vlogo;
4. novi oče, ki neguje in skrbi za otroke in je hkrati zaposlen (od poznih 60. let do danes): prisotnost očeta se razume kot nega in skrb za otroke.

3.2 Življenje otrok v enostarševski družini

Otroci danes živijo v svetu, ki se zelo hitro in dramatično spreminja. Te spremembe v sodobnem svetu pa vplivajo tudi na življenje družin, kar se pokaže v spremenjenem odnosu do razveze. Za otroka je to stresni dogodek, saj zanj na neki način predstavlja izgubo starša. Tukaj lahko govorimo o tem, da bo otrok z razvezo starša izgubil ritual življenja, ki ga je bil vajen in mu je bil znan (Ganc, 2015). Otrok, ki je bil navajen, da oba starša preživljata čas z njim in živita doma, po odhodu enega od njiju doživi veliko spremembo, saj je imel pred tem ob sebi oba starša, sedaj pa ima samo še enega (Stražar, 2007, str. 221).

3.2.1 Vpliv razveze na življenje otrok

Z razvezo staršev se začne novo poglavje tako v življenju staršev kot tudi v življenju njihovih otrok (Stražar, 2007, str. 229). Razveza zakonske zveze prinese drugačen ritem in način družinskega življenja, na katerega se morajo navaditi in prilagoditi vsi člani družine (prav tam). Tako starši kot otroci se morajo soočiti s številnimi stresnimi spremembami, kot so: selitev, menjava delovnega mesta, menjava šole in prijateljev (prav tam). Otroci se morajo prilagoditi manjši vpletenosti in manj pogostim stikom s tistim staršem, ki se je odselil. Družinske vloge in rutina se preoblikujejo, pri tem pa je pomembno, da se vzpostavi novo ravnotežje v enostarševski družini (prav tam).

Do razveze zakonske zveze prihaja zaradi različnih situacij, velikokrat so prisotni zakonski spori (Leonard in Hood Williams, 1988). Razveze imajo trajne posledice, ki vplivajo na življenje staršev, predvsem pa otrok. Razveza drastično vpliva na življenjski standard, pri

⁹ Pleck, J. (1987). *American fathering in historical perspective*. Temple University Press, Philadelphia, 351–361.

čemer gre do starši skozi daljše obdobje čustvene motnje. Včasih se nesoglasja oziroma konflikti nadaljujejo tudi po razvezi ali pa se po njej celo stopnjujejo. Spremeni se lahko tudi vzorec oskrbe za otroka (prav tam).

Čačinovič Vogrinčič (1998, str. 23) pravi, da je družinska skupina prvi socialni sistem, v katerem otrok živi. S svojimi značilnostmi vpliva na osebnost otroka v vseh fazah njegovega razvoja (prav tam). Velikokrat otroci po razvezi doživljajo občutke krivde, čutijo, da so naredili nekaj narobe. V teh situacijah potrebujejo otroci veliko podpore in opore ter razumevanja, saj gre za proces žalovanja in prilagajanja na spremembe. Pri mlajših otrocih so občutki krivde zaradi razveze med staršema še posebej močni, saj svet doživljajo precej egocentrično (Ganc, 2015). Če so otroci podvrženi nenehnim konfliktom, tudi nasilju znotraj družine, lahko razveze doživljajo kot nekakšno olajšanje. Kljub temu potrebujejo čas, da se prilagodijo na novo obliko življenja (prav tam). Naloga staršev je, da dajo otroku vedeti, da ni kriv za razvezo, ampak je to posledica njunih težav v odnosu (prav tam).

Razveza zakonske zveze je za otroka pretresljiv dogodek, saj razvezo doživlja kot motnjo in bolečino ter je čustveno prizadet (Štadler in drugi, 2009). Ključni dejavniki, ki neobhodno zaznamujejo družine, so težave in prizadetost otrok ob razvezi, ki so povezane s konfliktom (prav tam). Oba dejavnika se v družini izražata skozi naslednje posebnosti:

- v družini obstajajo stopnjevani konflikti med staršema, ki se pojavijo že pred razvezo in spremljajo tudi samo razvezo;
- nastopijo spremembe v odnosih med starši in otrokom, ki so povezane s stresno situacijo in s čustvenimi stiskami, ki jih doživljajo starši;
- porušijo se ustaljene navade in vloge v družini;
- nastopi izguba redne in sproščene prisotnosti enega od staršev;
- nastopijo različne prikrajšanosti otroka zaradi odsotnosti enega od staršev;
- v otroku porasteta zmedenost in strah, ker ni zmožen razumevanja situacije in predvidevanja nadaljnjega poteka dogodkov;
- za družino ta sprememba vsaj za nekaj časa pomeni porast splošne negotovosti;
- ob vsem tem dogajanju se otroku resno ogrozi občutek varnosti (Štadler in drugi, 2009, str. 45–46).

Razveza zakonske zveze ali smrt, ki sta najpogostejša razloga za nastanek enostarševske družine, sta tudi dva izmed stresnejših dogodkov in izkušenj v življenju otrok. Življenjski svet

otroka se po razvezi ali smrti starša spremeni, kar lahko vpliva na njegovo vsakdanje življenje. Pri tem lahko otrok doživi številne izgube, kot so npr. smrt enega izmed staršev, smrt starega starša, smrt drugega sorodstva, izguba doma in znanega okolja, lastnine, občutka varnosti in materialne preskrbljenosti (Soklič v Zoltan, Tratnik Volasko in Zupanec, 2009, str. 47). Otrok ob razvezi staršev doživi različne občutke in čustva, kot so občutek krivde, sramu, žalosti, jeze, negotovost, strah in osamljenost (Štadler in drugi, 2009).

3.2.2 Posledice razveze na življenje otrok v enostarševski družini

Posledice razveze zakonske zveze so za družinske člane različne. Nekateri čutijo olajšanje od nenehnih konfliktov, drugim to predstavlja dodatno breme, ki ga sprejmejo nase le zato, ker bi bilo vztrajanje v zakonski zvezi, kjer ni napredka, le še težje. Razveza v največji meri vpliva na mladoletne otroke, zato sem se v magistrskem delu odločila raziskati, kako to vpliva na njihovo vsakdanje življenje. Podatki različnih longitudinalnih raziskav kažejo, da je za otroke v takih situacijah najbolje, da se prilagodijo dejstvu razveze in novim družinskim razmeram, saj bi bilo za njih težje, če bi morali še naprej živeti v družini, ki je obkrožena s konflikti (Schneewind, 1992, str. 16 v Ule, 1993)¹⁰.

Proces razveze zakonske zveze pri posameznikih sproži proces žalovanja. Pri otrocih se ta proces žalovanja lahko izraža na telesnem, kognitivnem, čustvenem, vedenjskem in socialnem nivoju (Soklič v Zoltan, Tratnik Volasko in Zupanec, 2009, str. 47). Odziv na razvezo pri otroku se lahko kaže tudi v šoli, pri čemer lahko vpliva na slabši učni uspeh, prekomeren trud, vedenjske težave ali stremljenje k popolnosti (prav tam). Razveza staršev ima lahko tudi ekonomske in socialne posledice za otroka, nekatere raziskave kažejo tudi na to, da je pri otroci razvezanih staršev večja verjetnost, da bodo imeli v šoli slabši učni uspeh (Štadler in drugi, 2009). Otroci lahko zaradi težav in stiske staršev ob razvezi doživljajo različne občutke, saj so izgubili stalno navzočnost enega starša. Vsak otrok te okoliščine in spremembe v življenju doživlja drugače in se na njih odziva različno (Andrejč, 2018).

Andrejč (2018) pravi, da imajo lahko otroci zaradi razveze staršev različne čustvene, vedenjske in učne težave, a je ta odstotek otrok majhen in njegove posledice kratkotrajne. Avtorica ugotavlja, da je razveza zakoncev stresni dogodek, na katerega se otroci različno odzovejo (Andrejč, 2014, str. 39). Razveza staršev lahko na otroka vpliva blagodejno in zanj predstavlja olajšanje, saj je bil s tem odmaknjen iz nenaklonjenega odnosa in okolja. Velika

¹⁰ Schneewind, K.A., L. v. Rosenstiel (izd.). (1992). *Wandel der Familie*, Hogrefe, Verlag für Psychologie, Göttingen.

večina mladostnikov se na dano situacijo prilagodi in zanje ne predstavlja večjih negativnih posledic (prav tam).

Veliko avtorjev se ukvarja s proučevanjem vpliva razveze na otroka. Avtorji, kot so Amato, Sun, Acs (v Andrejč, 2018, str. 54–55), so v svojih raziskavah ugotovili, da otroci razvezanih staršev v primerjavi z otroki poročenih staršev kažejo več vedenjskih težav, slabšo psihološko in čustveno prilagojenost ter imajo nižjo samopodobo in slabše socialne odnose. Ti rezultati so takšni, ker so bile raziskave opravljene v državah, kjer je še vedno prisoten visok odstotek porok. Nekateri avtorji (Amato 2001¹¹, Sun in Lin, 2002¹² v Andrejč, 2018) ugotavljajo, da razveza staršev vpliva tudi na učni uspeh otrok. Skozi raziskave so ugotovili, da otroci razvezanih staršev v primerjavi z otroki poročenih staršev dosegajo nižje dosežke pri branju in matematiki, prav tako pa tudi, da so slabše pripravljene na pouk in da imajo nižje izobrazbene aspiracije (Sun, 2001 v Andrejč, 2018)¹³. Acs (2007¹⁴ v Andrejč, 2018) je ugotovil, da razveza zakonske zveze ne vpliva na dosežke otrok pri branju in matematiki. Po teh ugotovitvah torej otroci razvezanih staršev ne kažejo slabšega znanja matematike in branja kot otroci iz drugih tipov družine (Andrejč, 2018).

Razveza med starši vpliva na vsa življenjska območja odraslih in otrok (Kuntzag, 1997, str. 112). Sama izkušnja otroka pri razvezi staršev in njeni negativni vplivi v otroštvu lahko vplivajo na posameznika dolgoročno, kar pomeni, da se lahko ti vplivi kažejo tudi v odraslosti (Andrejč, 2018). Otroci, ki so bili del razveze, lahko v odraslosti doživljajo manj zadovoljstva z življenjem, višjo stopnjo depresivnosti, anksioznosti in imajo slabšo samopodobo kot otroci poročenih staršev (Portnoy, 2008 v Andrejč, 2018)¹⁵. Doživljajo lahko tudi težave v intimnih medosebnih odnosih, lahko so manj zadovoljni s kakovostjo lastne zakonske zveze in pogosteje razmišljajo o razvezi ali se razvežejo (prav tam). Pomembno je opozoriti, da gre pri povezanosti med razvezo staršev v otroštvu in težavami teh oseb v odraslosti za velik časovni razpon, pri katerem lahko na posameznika, tako na njegovo delovanje kot na dolgoročno psihično zdravje, delujejo številni drugi dejavniki in njihove interakcije (Andrejč, 2018).

¹¹ Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990's: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 335–370.

¹² Sun, Y. in Li, Y. (2002). Children's well-being during parents' marital disruption process: A polled time-series analyses. *Journal of Marriage and Family*, 64, 472–488.

¹³ Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: a longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697–713.

¹⁴ Acs, G. (2007). Can we promote child well-being by promoting marriage? *Journal of Marriage and Family*, 69, 1326–1344.

¹⁵ Portnoy, S. M. (2008). Psychology of divorce: a lawyer's primer. Part 2: the effects of divorce on children. *American Journal of Family Law*, 21(4), 126–134.

Otrok doživlja različna čustva ob izgubi enega od staršev. Wells (1989, str. 28–31¹⁶ v Stražar, 2007, str. 221) pravi, da obstajajo čustva, za katere pravimo, da so skupna skoraj vsem otrokom:

- šok, ki je prvo čustvo, ki ga otrok občuti;
- žalost, ki jo otrok občuti ob odhodu enega od staršev;
- jeza, ki je ena izmed najbolj vidnih in močnih čustev pri otroku;
- strah lahko pri otroku traja dlje časa, pri tem mora starš otroku dati občutek, da je pomemben, ljubljen in razumljen;
- krivda je čustvo, ki je značilno predvsem za mlajše otroke, ki za odhod enega od staršev pogosto krivijo sebe;
- zanikanje, pri čemer otrok ne sprejme dejstva, da je eden od staršev odšel;
- sram ali zadrega je čustvo, ko otroci menijo, da je odhod enega od staršev znak zavrnitve, nezmožnosti.

Čustva, ki jih otroci izražajo, so pogosto povezana z zmedenim življenjskim slogom. Razveza staršev lahko vpliva na to, da otroci manj pozornosti posvečajo domačim nalogam in učenju, zamujajo k pouku in pogosto zbolevajo za psihosomatskimi boleznimi (Stražar, 2007, str. 222).

Znotraj tega poglavja se mi zdi pomembno opozoriti na temeljne potrebe otrok, ki jih odrasli moramo zagotoviti, ne glede na izzive, s katerimi se soočamo. Med temeljne potrebe otrok sodijo:

- potreba po ljubezni in pripadnosti obeh staršev;
- dobra komunikacija s staršema in dovoljenje za neposredno izražanje občutij, tudi v zvezi z razvezo zakonske zveze;
- razvojno ustrezna razložitev razveze zakonske zveze in normaliziranje položaja otrok;
- varnost in zaščita pred travmatičnimi situacijami;
- ohranjanje dostojanstva in medsebojnega spoštovanja staršev;
- stabilnost strukture in konsistentnost pri ustvarjanju rutine (Ganc, 2015, str. 86).

¹⁶ Wells, R. (1989). *Helping children cope with divorce*. London: Sheldon Press.

3.3 Pomembnost družine v vsakdanjem življenju otrok

Pojem vsakdanjega življenja v sodobni sociologiji in psihologiji zajema tipične načine bivanja in ravnanja, mišljenja in doživljanja, ki jih zaznamujejo vsakdanje rutine, navade in nedvoumnosti. Vsakdanje življenje predstavlja tisto območje človeškega življenja, ki se nam zdi neposredno dostopno našim posegom vanj. To je območje življenja, ki ga dobro razumemo in se lahko najdemo v njem, kjer potekajo naše utečene medsebojne komunikacije in tiste prakse, ki nam pomagajo obnavljati svoje moči, kjer vedno znova "najdemo samega sebe" in se srečujemo s tistimi, ki so nam blizu oz. so za nas pomembni (Ule v Ule, Kamin, Švab, 2018, str. 21).

Vsakdanje življenje in življenjski potek se skozi globalizacijo kažeta na različnih nivojih življenja. Gre za menjavo življenjskih prostorov, ki so povezani s fleksibilizacijo zaposlitve, družinskega življenja, dela in partnerskih odnosov ter mešanjem življenjskih perspektiv, ki vsebujejo nove zaposlitvene načrte in delovno kariero (Ule, 2014, str. 323–324). Skozi čas so se spremenile oblike vsakdanjega življenja. Ule (prav tam, str. 319) kot primer navaja družine in partnersko življenje. Spremembe, ki se dogajajo, ovirajo trajnostno vodenje življenja, kjer se od posameznika pričakuje, da je sposoben načrtovati in voditi življenjski potek (prav tam).

V magistrskem delu sem se osredotočila na vsakdanje življenje otrok, ki so živeli in živijo v enostarševski družini. Pri tem imajo pomembno vlogo na odraščanje otrok posamezniki, ki so vpeti v njihova življenja. Ule (v Ule, Kamin, Švab, 2018, str. 31) piše o tem, da je vsakdanje življenje organizirano okrog nekaterih centralnih tem, struktur in procesov, ki izhajajo iz značilnosti biografij oseb ter iz konkretne socialne realnosti, razmerij s pomembnimi bližnjimi osebami, iz skupin in odnosov. Ta organizacija vsakdanjega življenja se izraža v živi sedanosti doživljanja in delovanja ljudi, ki sodelujejo v teh dogodkih in vsakdanjih situacijah (prav tam).

Vsakdanje življenje označuje načine delovanja, diskurzivne in kognitivne prakse ljudi, ki jih karakterizira občutek neposrednosti in gotovosti (Ule v Ule, Kamin in Švab, 2018, str. 22). Za ljudi je vsakdanje življenje primarna realnost, na katero se vedno nanašamo. Je tudi osnova za oblikovanje vseh drugih življenjskih dimenzij človeka oz. vseh drugih "svetov", ki so za nas smiselni in pomenljivi (prav tam).

Vsakdanje življenje je pragmatično urejen sistem dogodkov, situacij, dejanj in subjektivnih odzivov ljudi nanje (prav tam, str. 32). Zanj velja tudi to, da je omejen s subjektivnim potencialnim dosegom posegov vanj in z neposredno možnostjo spreminjanja tega sveta (prav tam). Vsakdanje življenje lahko razumemo kot naš svet, ki ga spontano sprejemamo brez posebne refleksije o njem, saj ga vedno že živimo in razumemo pred vsako eksplicitno refleksijo (Ule v Ule, Kamin, Švab, 2018). Vsakdanje življenje lahko definiramo kot edino

življenje, ki je za posameznika aktualno in prisotno ter smo zanj maksimalno odgovorni (Ule, 1993). Določajo ga naša dejanja in dejanja naših soljudi (prav tam).

Človek svoje življenje začne kot otrok v družini. Družina je zanj v tem obdobju dominantna ali edina oblika življenja, prosti čas in igra pa dominantna dejavnost (Ule v Ule, Kamin, Švab, 2018, str. 38). Otrok svoj krog dejavnosti in odnosov razširi z vstopom v šolo, kjer se seznani s prvimi izkušnjami družbene menjave svojega dela oziroma storitev za določeno družbeno potrjeni ekvivalent (prav tam). V odraslosti se njegov krog razširi na krog dejavnosti in institucij, skozi katere odrasel človek prehaja v vsakodnevem življenju (prav tam).

Avtorji in avtorice, ki se ukvarjajo z raziskovanjem in pisanjem o vsakdanjem življenju, imajo veliko skupnih točk. Ena izmed njih je pojmovanje vsakdanjega življenja, za katerega pravijo, da je po eni strani kontradiktorno področje, pri katerem lahko govorimo o rutinah, ponavljanju, domačnosti, odtujenosti in subtilnih mehanizmih nadzora, po drugi strani pa gre tudi za mesto upora in možnosti za družbene spremembe (Švab v Ule, Kamin in Švab, 2018).

Vsakdanje življenje ljudi predstavlja preplet delovanj medsebojno povezanih posameznikov, ki skušajo s svojim delovanjem uresničevati svoje lastne potrebe ali potrebe soljudi oziroma skupin, s katerimi se čutijo povezani ali solidarni (Ule, 1993, str. 38). Značilnost vsakdanjega življenja je obremenjenost z različnimi vrstami medosebnih oziroma socialnih odnosov (prav tam, str. 65). Načini, kako se posameznik odziva na obremenilne in krizne dogodke, se spreminjajo pod vplivom življenjskih izkušenj, načina socializacije posameznika in sprejetih kulturnih vzorcev (prav tam, str. 148).

Družino lahko razumemo kot osnovno institucijo zasebnega življenja, kjer se oblikuje večina za ljudi pomembnih socialnih odnosov (Ule, 1993, str. 171). Družina nas v vsakdanjem življenju poziva k temu, da se na vse načine odzivamo nanjo in na potrebe njenih članov (prav tam). Poudariti moramo, da družinski člani živijo v svetu, ki ga konstruirajo sami, živijo v skupnosti občutkov, fantazij, zapovedi in dejavnosti, pri čemer ima vsak posameznik svojo lastno podobo o skupnem življenjskem svetu (prav tam, str. 186). Veliko vlogo imata tudi povezanost in avtonomija družinskih članov, kar je tudi osnovni pogoj družinskega življenja. Kot temelj vsakodnevnega družinskega sveta Ule (1993) navaja vsakodnevne interakcije med družinskimi člani, kjer gre za različne procese:

- konstitucija in vzdrževanje ravnotežja med individualizacijo in avtonomijo posameznika v družini ter soodvisnostjo z drugimi člani družine;

- vzpostavitev sistema kolektivno validiranih predstav o sebi in drugih članih družine;
- razvijanje določenih interakcijskih vzorcev o centralnih družinskih dogodkih in temah;
- utrjevanje in obmejevanje družinskega življenjskega sveta;
- soočanje s pomembnimi socialnimi problemi življenja družine (Ule, 1993, str. 186–187)

Čas je temeljna razsežnost družinskega življenja in njegove organizacije v vsakdanjosti, zato spreminjanje časovnih percepcij močno vpliva tudi na spreminjanje družinskega življenja (Švab, 2001, str. 163). Kot piše Goffman, posameznik v svojem vsakdanjem življenju igra več družbenih vlog (Krpič, 2016). Posameznik poskuša samega sebe predstaviti drugim članom skupnosti skozi svoja dejanja in skozi oblikovanje svoje podobe. Velikokrat gre za povezovanje oziroma kombinacijo obojega (Krpič, 2016, str. 553).

Razveza zakonske zveze ali smrt vplivata na spremembe v funkcioniranju družine, ki se iz dvostarševske družine preoblikuje v enostarševsko. Vsak član družine se različno odziva na izgubo enega od staršev oziroma izgubo partnerja, pri tem pa morajo na novo organizirati svoje celotno življenje (Stražar, 2007). Določiti morajo nove meje, poglobiti medsebojne odnose, razviti nova pravila in vzorce ter na novo vzpostaviti rutine vsakdanjega življenja (prav tam). Pri prilagajanju k novemu načinu življenja niso vključeni samo otroci in starši, temveč tudi tisti, ki je odšel od doma in ostal sam (prav tam). Na novo obliko vsakdanjega življenja se mora privaditi tudi posameznik, ki je odšel od doma, saj zanj življenje ni več isto, kot je bilo pred razvezo (Stražar, 2007, str. 231).

4 Empirični del

Za proučevanje, kako in če sploh življenje v enostarševski družini vpliva na vsakdanje življenje otrok, sem uporabila metodo kvalitativnega pristopa. Raziskavo sem opravila na izbranih posameznikih, ki so v 60. in 70. letih živeli v enostarševski družini, in te podatke primerjala s posamezniki, ki v sodobnem času živijo v enostarševski družini. Z analizo rezultatov bom poskušala ugotoviti, ali se življenje v enostarševski družini razlikuje med 60. in 70. leti ter sodobnim časom.

Vprašanja, s pomočjo katerih sem prišla do ugotovitev, so bila postavljena tako, da so posamezniki lahko podali svoje mnenje o njihovem vsakdanjem življenju in izrazili, na kakšen način so doživljali življenje v enostarševski družini v svojem socialnem okolju. Na začetku raziskovanja sem si postavila tri raziskovalna vprašanja.

RV1: Kakšne so izkušnje oseb, ki so v enostarševski družini živele v 60. in 70. letih, ter tistih, ki v taki družinski obliki živijo danes?

RV2: S kakšnimi problemi ali izzivi (širša družina/sorodstvo, vrstniki, prijatelji, šolsko okolje) se srečujejo otroci iz enostarševskih družin v različnih socialnih okoljih?

RV3: Kakšna je vloga obeh staršev pri reševanju težav, ki izvirajo iz okolja?

4.1 Predstavitev raziskovalnega problema

Družina je za posameznika kljub spremembam, ki se dogajajo v današnjem svetu, še vedno ena izmed glavnih in najpomembnejših vrednot v življenju. Vse več raziskovalcev in raziskovalk piše o tem, da se pomen družine spreminja, a ne moremo mimo dejstva, da so tudi ljudje v preteklosti živeli v različnih tipih družin in to ni nekaj, kar se dogaja samo v sodobnem svetu. V magistrskem delu me je zanimalo, ali obstajajo podobnosti in razlike v vsakdanjem življenju otrok v enostarševski družini nekoč in danes.

4.2 Analiza empiričnega dela

Za pridobitev ugotovitev, ali in kako se je življenje otrok v enostarševskih družinah spremenilo skozi leta, sem opravila 10 intervjujev, v katerih je sodelovalo 5 oseb iz mlajše generacije (otrok in mladostnikov, ki v sodobnem času živijo v enostarševski družini) in 5 oseb iz starejše generacije (otrok in mladostnikov, ki so v 60. in 70. letih živeli v enostarševski družini). Intervjuje sem opravila osebno v mesecu marcu v okolici Žužemberka,

s posamezniki, ki so privolili v izvedbo. Intervju je v povprečju trajal od 15 do 25 minut. Intervjuvancem je bila zagotovljena popolna anonimnost, zato so rezultati oseb predstavljeni pod izmišljenim imenom. Življenje v enostarševski družini za nekatere posameznike predstavlja težko obdobje v njihovem življenju, zato šest intervjuvancev ni želelo, da se intervju snema. Intervju sem pri teh posameznikih opravila osebno, njihove odgovore, mišljenja in doživljanja pa sproti zapisovala. Štirje intervjuvanci so privolili v snemanje, zato sem pogovor snemala in ga kasneje prenesla v tekstovno obliko. Analiza podatkov je potekala po posameznih sklopih, odgovore intervjuvancev sem kategorizirala glede na podobnost odgovorov. Osredotočila sem se na tematsko kodiranje, celoten intervju pa je razdeljen na teme oziroma vsebinske sklope. Vsi podatki, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju, so pridobljeni s poglobljenimi intervjuji in se v zapisani obliki hranijo pri avtorici.

Povprečna starost posameznikov mlajše generacije je 24,6 leta, povprečna starost posameznikov starejše generacije pa je 54,4 leta. Vsi intervjuvanci prihajajo iz okolice Žužemberka.

Vprašalnik je bil sestavljen iz štirih sklopov. Prvi sklop je vseboval demografske podatke, drugi se je nanašal na odzive otrok. Tretji sklop je vseboval vprašanja, ki so vključevala probleme, izzive in izkušnje otrok, glede na socialno okolje pa sem ga razdelila na dva dela, na vključenost družine in sorodnikov ter na vključenost prijateljev, vrstnikov, sošolcev in učiteljev. Četrti sklop je temeljil predvsem na vlogi staršev do otrok po razvezi.

Rezultati so predstavljeni v treh sklopih:

1. odziv otrok;
2. problemi, izzivi in izkušnje otrok;
3. vloga staršev.

Vsi intervjuvanci, tako mlajša kot tudi starejša generacija, so odgovarjali na ista vprašanja, ki so bila določena vnaprej.¹⁷

¹⁷ Intervju priložen v prilogi.

5 Rezultati

V nadaljevanju poglavja so predstavljeni rezultati intervjujev, ki sem jih opravila pri 10 posameznikih dveh generacij. Rezultati so predstavljeni v treh sklopih. Na začetku so predstavljeni odzivi in občutki na smrt/razvezo starša, sledijo problemi, izzivi in izkušnje otrok. Zadnji sklop predstavlja vlogo staršev, ki je pomembna pri odraščanju otrok. Na koncu vsakega sklopa so predstavljene podobnosti in razlike med generacijama.

Na začetku intervjuja so intervjuvanci odgovorili na preprosta demografska vprašanja, skozi katera so se sprostili in videli, kako bo pogovor potekal. V nadaljevanju so v tabeli 5.1 predstavljeni demografski podatki intervjuvancev za mlajšo in starejšo generacijo. Podatki vključujejo letnico rojstva, spol, starost ob smrti/razvezi starša, kraj bivanja in izobrazbo.

Tabela 5.1: Socio-demografski podatki intervjuvancev

Demografski podatki		Letnica rojstva	Spol	Starost ob smrti/razvezi staršev	Kraj bivanja (mesto/podeželje)	Izobrazba
mlajša generacija	Urša	1992	ženski	10 let	podeželje	magisterij
	Rok	1994	moški	19 let	podeželje	lesarski tehnik
	Tina	1993	ženski	3 leta	mesto	diplomirana sociologinja
	Klara	1992	ženski	5 let	podeželje	diplomirana medicinska sestra
	Vesna	2001	ženski	16 let	podeželje	strojni tehnik
starejša generacija	Marija	1967	ženski	20 let	podeželje	trgovka
	Sonja	1963	ženski	od rojstva	podeželje	osnovna šola
	Simon	1970	moški	14 mesecev	podeželje	rudar
	Jože	1958	moški	10 let	podeželje	strojni mehanik
	Marko	1965	moški	18 let	podeželje	srednja kmetijska

5.1 Odziv in občutki ob smrti/razvezi staršev

Sledila so vprašanja, ki so se nanašala na odziv, ko so izvedeli za smrt ali razvezo staršev, in občutke, ki so jih doživljali v tem obdobju.

Štirje intervjuvanci mlajše generacije so živeli v enostarševski družini zaradi razveze zakonske zveze staršev, eden pa zaradi smrti očeta. V obdobju, ko so izvedeli za razvezo oziroma smrt, so doživljali različne občutke. Kljub temu da je v sodobnem svetu razveza zakonske zveze bolj prisotna kot v preteklosti, je za otroka še vedno težko sprejeti dejstvo, da sta se starša razšla. Za razvezo staršev so nekateri zvedeli od matere, drugi so dogajanje spremljali sami.

Ker sem bila ob razvezi premajhna, da bi se je zavedala, se tega ne spomnim. Vem pa, da sem se skozi leta začela zavedati, da sta moja starša ločena, in to sem razumela kot neko dejstvo, kot nekaj normalnega. Oče mi ni nikoli govoril o razvezi, ker tudi nikoli nisva zgradila odkritega ali globokega medsebojnega odnosa, mama pa mi je skozi čas razložila, da zaradi prevare s strani očeta, alkohola in nasilnega vedenja ni želela več ostati v takšnem odnosu, zato se je odločila za ločitev (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).¹⁸

"Za razvezo mi niso direktno oni povedali, ampak sem sama spremljala dogajanje, ki se je dogajalo pri nas" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).¹⁹

Eden od intervjuvancev se je soočal s smrtjo očeta, zaradi česar je živel v enostarševski družini.

"Vsi skupaj smo izvedeli takrat, ko so nas poklicali iz bolnišnice, saj je bil oči že dalj časa bolan" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).²⁰

Glavni razlog za razvezo zakonske zveze staršev je bilo v dveh primerih varanje partnerja, prisotne pa so bile tudi neusklajene obveznosti starševstva in varstva. V enem primeru je bil razlog za enostarševsko družino smrt očeta.

"Poglavitni razlog so bile neusklajene obveznosti starševstva in varstva" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).²¹

V nadaljevanju drugega sklopa me je zanimalo, kakšen je bil njihov odziv in kakšne občutke so ob tem doživljali. Za vsakega posameznika je smrt ali razveza starša težka preizkušnja v življenju. Še posebej težko je sprejeti dejstvo, da očeta ni več v bližini, predvsem takrat, ko se

¹⁸ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

¹⁹ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

²⁰ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

²¹ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

to zgodi v otroškem in najstniškem obdobju. V tem času se posameznik oblikuje, pridobi določene vrednote in odrašča.

Občutki intervjuvancev so bili različni. Vsi so občutili praznino, saj očeta ni bilo več 24 ur na dan ob njih, bili so žalostni in zmedeni.

V obdobju odraščanja, ko sem začela razumeti, da sta moja starša ločena, se nisem počutila prikrajšano, kot sem povedala, sem to stanje razumela kot normalno, saj sem živela lepo življenje v enostarševski družini z mamo in sestro, nič mi ni manjkalo. Praznino ob odhodu očeta sem kasneje občutila, saj smo živeli v istem, majhnem mestu, kjer smo se večkrat srečali, in v zgodnjem obdobju otroštva se spomnim, da mi je bilo čudno, ko sem srečala očeta in se je obrnil stran, kot da me ne pozna (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Ni mi bilo lahko. Bila sem zmedena, saj nisem vedela, zakaj se je oče odselil, kaj se je zgodilo. Pogrešala sem očeta" (Urša, osebni intervju, 2019, 20. marec).²²

Tudi za intervjuvance starejše generacije je sledil sklop vprašanj, ki so se nanašala na njihov odziv in njihove občutke, ko so izvedeli za smrt oziroma razvezo starša. Intervjuvanci starejše generacije so odraščali v enostarševski družini zaradi smrti enega od staršev, dva izmed njih pa sta živela v tej obliki družine zaradi razveze staršev. Vsi intervjuvanci starejše generacije so živeli v enostarševski družini, kjer ni bilo prisotnega očeta. Dva intervjuvanca sta živela v takem tipu družine že od rojstva, trije od njih pa so živeli v taki obliki družine v svojih najstniških letih.

"Za neozdravljivo bolezen očeta sem izvedela od zdravnika v bolnici. Bil je velik šok, ker nisem vedela, da je tako hudo in neozdravljivo bolan. Mami o tem ni veliko govorila, ker izhaja iz starejše generacije, kjer sta bolezen in smrt tabu tema" (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).²³

"Že od rojstva sem živela skupaj z mamo in teto. Oče nikoli ni bil del družine" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).²⁴

Glavni razlog za življenje v enostarševski družini je bila smrt očeta, v dveh primerih pa oče ni bil del njihovih življenj zaradi razveze. V preteklosti je bil razlog za življenje v enostarševski družini večinoma smrt enega od staršev, danes pa je vse bolj pogost razlog razveza zakonske zveze.

²² Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

²³ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

²⁴ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

"Kot sem že omenila, oče ni bil nikoli del mojega življenja. Oče si je potem ustvaril novo družino in se poročil. Nikoli ni živel z nami" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

"Ne vem, če je dogodek k me je pretepel vplival na to, ampak kako naj povem, oče je bil lahkoživc. On je čez teden hodu okol, bil je sezonski delavec. Za vikend pa je pršu domov, in me je zmeraj pretepu. Bile so tud sestre, ampak najmlajša se ga ne spominja, ker je bila še čist majhna" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).²⁵

"Poglaviten razlog je bila smrt očeta" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).²⁶

Zanimalo me je tudi, kakšne občutke so posamezniki doživljali v tem obdobju in kakšen je bil njihov odziv na dano situacijo. Eden izmed intervjuvancev je po odhodu očeta začutil olajšanje in mu ni bilo nikoli žal za očetom, saj je bil deležen le nasilja in nobene oblike ljubezni.

"Nič ga nism pogrešal. Edin spominjal sem se ga, samo po slabih stvareh, večinoma po tem ko me je zmeri pretepu k je pršu domov. Nikol mi ni blo žal. Ker ni nič pripomogu, ker pol je blo bulš, saj je mami je imela več denarja, ker drugač je mogla še njega živet. Tako da je nas je potem pol vsaj izšolala, da smo dobil poklic, sm tu je bilo pol čez leta" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

Življenje v enostarševski družini je bilo včasih stigmatizirano, kar je ena od intervjuvank tudi občutila. Drugi intervjuvanci so se soočali s smrtjo očeta na različne načine. Nekateri so bili že zaposleni, kjer so na delu vsakodnevno obujali težke trenutke, saj so jim sodelavci postavljali vprašanja v zvezi s smrtjo. "S smrtjo očeta občutiš nekakšno praznino, ki je ne moreš zapolniti, " pravi eden od intervjuvancev.

"Ker sem živela brez očeta, mi je bilo težko, bila sem označena za pankrta. Pa tudi same ženske smo bile v družini, sem morala že od malega veliko delati, hodila sem u "tabrh" že kot majhna" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

"Občutki so začeli prihajati kasneje. Začela se je pojavljati nekakšna praznina, ki je ne moreš zapolniti" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

Mlajšo generacijo so v mojem delu predstavljali otroci, ki so živeli v enostarševski družini zaradi razveze zakonske zveze staršev (štirje intervjuvanci) in smrti starša (en intervjuvanec).

²⁵ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

²⁶ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

Po razvezi oziroma smrti so občutili praznino, saj očeta ni bilo več 24 ur na dan ob njih, občutili so tudi žalost in zmedenost. Odzivi otrok mlajše generacije so bili različni, vsi pa so se spopadali z določenimi stiskami in težavami, ki jim jih je prineslo življenje po tem. Starejša generacija je življenje v enostarševski družini doživljala zaradi razveze (dva intervjuvanca) in smrti enega od staršev (trije intervjuvanci). Razvezo staršev sta izkusila dva intervjuvanca, od teh pa eden meni, da je po odhodu očeta lahko začel živeti življenje bolj svobodno in brez strahu pred vsakodnevnimi udarci. Ena od intervjuvank je že od rojstva živela samo z mamo, saj se je oče odselil že pred njenim rojstvom in si ustvaril novo družino. Življenje v enostarševski družini je bilo včasih stigmatizirano, kar je ena od intervjuvank tudi občutila. Soočati so se morali tudi s smrtjo očeta, kar so občutili kot praznino. Nekateri so bili že zaposleni, zaradi sodelavcev pa so vsakodnevno obujali težke trenutke.

5.2 Problemi, izzivi in izkušnje otrok

V nadaljevanju je sledil sklop vprašanj, v katerem sem se osredotočala na probleme, izzive in izkušnje otrok po smrti ali razvezi staršev. Intervjuvanci mlajše generacije so se z razvezo zakonske zveze spopadali na različne načine. Nekateri so bili jezni in zmedeni, saj niso razumeli, zakaj in kako je do tega prišlo. Pri enem intervjuvancu, ko je bil razlog smrt očeta, pa so se kot družina še bolj povezali in si medsebojno pomagali.

"V začetku bolj slabo, bila sem jezna in zmedena hkrati. Potem je bilo lažje, saj sem imela redne stike z očetom" (Urša, osebni intervju, 2019, 20. marec).

"Ko smo izvedeli za smrt očeta, je bilo zelo težko, ampak smo se kot družina še bolj povezali skupaj in si še bolj pomagali" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

Razveza zakonske zveze lahko vpliva na odraščanje otroka in na njegovo vsakdanje življenje. Zanimalo me je, ali je razveza na kakšen način vplivala na vsakdanje življenje intervjuvancev. Intervjuvanci pravijo, da razveza ni bistveno vplivala na njihovo vsakdanje življenje, razen tega, da očeta ni bilo več doma. Ena od intervjuvank pravi, da je bilo na začetku težko, ampak da je to po vsem tem, kar se je doma dogajalo, pričakovala. Intervjuvanec, ki se je spopadel s smrtjo očeta, je moral hitreje odrasti in pomagati pri delu na kmetiji. Tretja intervjuvanka je doživljala spremembo na dva načina:

Na moje vsakdanje življenje je ločitev vplivala na dva načina. Prvič se spomnim, da takrat v osnovni šoli nihče drug v mojem razredu ni imel ločenih staršev in so me včasih zaradi tega tudi poskušali izzivati, vendar jaz sem se počutila dobro in sem vsakemu povedala nazaj, kar mu gre. Spomnim se tudi, da sem obiskovala verouk in mi je enkrat kaplan rekel, da jaz ne

morem komentirati določene stvari, ker nisem iz normalne družine. Takrat sem se počutila prizadeto, ker mi kaj takega še nikoli nihče ni rekel, zato sem povedala mami, ki je zadevo uredila s kaplanom. Na moje vsakdanje življenje v splošnem pa je vplivalo na tak način, da nikoli nisem imela očeta, to prinese različne stvari, da si navajen, da pač obstaja, ampak v resnici ne obstaja, ker mu nisi pomemben, ker nikoli ni pokazal, da je moj starš, da ga skrbi, karkoli, nič. To je prineslo čustveno stisko v meni, da sem se čez življenje spraševala različne stvari, predvsem zakaj mu nisem pomembna (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Smrt je vplivala tako, da sem kot najstnik moral prej odrasti in pomagati družini, tako na kmetiji kot tudi finančno" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

Tudi starejša generacija je odgovarjala na vprašanja, ki so se nanašala na probleme, izzive in izkušnje življenja v enostarševski družini. Kot že omenjeno, je bilo življenje v enostarševski družini v preteklosti stigmatizirano. V veliki večini je bila razlog za tako obliko družine smrt očeta. Otroci, ki so živeli v taki obliki družine, kjer sta se starša razšla, pa so se morali soočiti z odzivi okolice, ki niso bili prijazni.

"Soočiti sem se morala z odzivi okolice, ki je name vedno gledala postrani. To je bilo najtežje. Drugače pa večjih sprememb nisem doživljala, saj nikoli nisem bila vajena življenja z očetom" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

Drugi so se spopadali s smrtjo očeta, ki jih je iz otroka hitro spremenila v odraslega človeka, ki je moral pomagati družini. Nekateri izmed intervjuvancev so čutili olajšanje ob smrti, saj je bil oče zelo bolan, s smrtjo pa se je njegova bolečina nehala.

To je težka preizkušnja. Iz otroka si takoj postavljen v stvarno in odgovorno osebo, ki mora prevzeti skrb za družino, saj mami ni bila zaposlena. Imam še sestro, ki je takrat hodila v srednjo šolo. Veliko je bilo problemov in še danes ne vem, kako se je to reševalo. V tem času sem imela veliko dobrih prijateljic, ki so mi zelo pomagale, tako na čustvenem področju kot tudi z nasveti. Še vedno smo kolegi, ki si pomagamo in se lahko obrnem nanje z vprašanji (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

"Ker je bil oče dalj časa bolan, sem njegovo smrt sprejel kot nekakšno olajšanje" (Marko, osebni intervju, 2019, 14. marec).²⁷

Življenje brez enega od staršev vpliva na vsakdanje življenje otrok. Razveza zakonske zveze staršev vpliva na medsebojne odnose, tako na odnose med staršema kot tudi na odnose med staršem in otrokom. Zanimalo me je, kako je odhod enega od staršev vplival na njihove medsebojne odnose. Samo dva od petih intervjuvancev sta izkusila odhod očeta, trije izmed njih pa so živeli v taki obliki družine zaradi smrti očeta. Ob razvezi matere z očetom je eden od intervjuvancev doživljal olajšanje in zgradil bolj povezan odnos z materjo.

²⁷ Zapis intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

"Vedela sem, kdo je moj oče, tudi polbrata in polsestre sem poznala, saj smo živeli v sosednjih vaseh. Imela sem stik, vendar pravega družinskega življenja z očetom nisem poznala. Z mami smo se zelo dobro razumele. Skupaj smo veliko delale, tako doma kot drugje" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

"Bilo mi je lažje, samo so bili tej konflikti k so bli zmeraj. Bil sem mlad, zmeraj smo zganjali kakšne vragolije, še posebej s prijatelji, k smo skupaj odraščali. Mami je bila pa v skrbeh, saj ji včasih nisem povedu kam grem in kdaj pridem. Tudi od nje sem kdaj dobil kakšen udarec, ampak mislim da so bili to vzgojni" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

Življenje brez očeta je imelo vpliv na njihovo vsakdanje življenje. Predvsem se je to kazalo na področju dela, saj so morali sami postoriti dela na kmetiji, navaditi pa so se morali tudi na skromnejše življenje.

To, da oče ni živel z nami, je zelo vplivalo na nas, predvsem zaradi dela. Mama in teta sta morale same poskrbeti za kmetijo in vinograd, že od majhnega sta me vzeli sabo in me uvajali v delo, da sem jima lahko pomagala, delale smo tudi po drugih družinah, da smo dobile kaj hrane, denar je bil redkost, največkrat pa so v zameno za naše delo prišli nam pomagati zaorati njivo. Potrebovale smo tudi pomoč v vinogradu in povsod. Eden drugemu smo pomagali. Težko je bilo (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

"Po smrti očeta sva obe z mamo prevzeli še moška dela, tako delo v vinogradu kot napravljanje drv. Jaz pa sem s plačo poskrbela za položnice. Vedno smo živeli bolj skromno" (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

Eden od intervjuvancev pa pravi, da je to pozitivno vplivalo na njegovo vsakdanje življenje in je postal bolj odprt do drugih ljudi.

"To je bilo zame nekaj, s čimer sem občutil neko olajšanje, in lahko rečem, da je to name vplivalo pozitivno. Še posebej je vplivalo na to, da sem začel živeti življenje brez vsakodnevnega straha, da me bo nekdo pretepu" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

5.2.1 Odziv socialnega okolja: družina/sorodniki

V nadaljevanju intervjuja sem se osredotočila na družino in sorodnike, ki igrajo pomembno vlogo v otrokovem življenju. V tem sklopu me je zanimalo, kakšen je bil odziv okolice in sorodnikov na razvezo zakonske zveze in smrt ter ali so se po tej izkušnji spopadali s problemi, kot so finančni, stanovanjski, morda tudi s slabimi odnosi med staršema.

Intervjuvance mlajše generacije je najbolj zanimalo, zakaj in kako je prišlo do razveze starša. V moji raziskavi so sodelovali otroci, pri katerih je oče odšel od doma in so ostali pri materi,

zato so se o razvezi največ pogovarjali z materjo, ki jim je bila na voljo za pogovor. Eden od intervjuvancev se je soočil s smrtjo očeta, zato je bila glavna tema njihovih pogovorov, zakaj je do bolezni sploh prišlo.

"Do smrti je prišlo zaradi bolezni in smo na koncu to tudi pričakovali. Največ smo se pogovarjali o bolezni, zakaj je do tega prišlo, ker so nas zdravniki že v štartu malo zavajali, da je vse uredi, a se je po parih letih ponovilo" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

"Z mami sem se vedno lahko pogovarjala o razvezi in nato tudi o smrti očeta, saj je umrl ko sem bila stara 14. let, o razvezi se z očetom nikoli nisem pogovarjala. Z mami in tudi s sorodniki smo se največ pogovarjali, zakaj se je tako končalo kot se je ali bi se lahko končalo drugače. Jaz sem še vedno mnenja, da se vsaka stvar zgodi z razlogom" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).

Smrt ali razveza staršev družino postavlja v prilagajanje k novemu življenjskemu slogu, pri čemer pa se lahko spopadajo z različnimi problemi, ki lahko vplivajo na njihovo življenje. S tem, ko v trenutku ostaneš brez očeta, moža (v primeru mojih intervjuvancev), pa lahko nastopi tudi finančna stiska. V veliko oporo so jim bili tudi stari starši, ki so jim pomagali tako finančno kot tudi pri stanovanjski stiski.

"Kar se tiče financ, so ob ločitvi seveda nastali veliki finančni problemi. Vem, da sta starša oziroma mama imela stanovanje, v katerem smo živeli na kredit. Oče se ni želel odseliti iz stanovanja, dokler ga moja mama ni izplačala, zato so moji stari starši po mamini strani prodali vinograd, da so to lahko plačali in da se je oče odselil. Kasneje v življenju smo vedno bolj težko živeli, ampak sta stara starša mami vedno pomagala, če je prišlo do kakšnega problema" (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Hvala bogu, ko smo postali enostarševska družina, smo imeli srečo, da sta mama in ata, to sta oče in mam po mamini strani, pomagala finančno, živeli pa smo skupaj z njima, tako da nismo imeli težav s stanovanjem ali pa slabimi odnosi" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).

Tudi pri starejši generaciji sem se z vprašanji usmerila na socialno okolje posameznikov, najprej na družino in sorodnike. Zanimalo me je, ali so se o tej temi lahko pogovarjali s starši, kako so se kot družina po razvezi ali smrti finančno znašli ter kakšen je bil odziv okolice in sorodnikov na dano situacijo.

O smrti ali razvezi se po besedah treh intervjuvancev ni veliko govorilo. Kot vzrok za to navajajo, da se včasih o tem ni govorilo, da so tako situacijo potlačili.

"O tem, da sem odraščala brez očeta, se ravno nismo pogovarjali. O tem se včasih ni veliko govorilo. Tako je pač bilo. Seveda me je zanimalo, kaj se je dogajalo, zakaj ni bil nikoli del naše družine" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

"Nisem niti spraševal mami o tem. Edino pol k sem bil starejši smo se mal menil o tem. Tud s sestro pa sorodniki se o tem nismo pogovarjali, razen če je že pogovor nanesel na to temo. Drugač pa da bi nekdo izrecno hotu samo o tem, al pa da bi me kej zanimalo glede tega, tega pa nisem niti spraševal, niti me ni zanimalo" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

Dva od intervjuvancev pravita, da sta se o smrti očeta lahko pogovarjala z vsemi, predvsem z mamo.

"O vsem sem se lahko pogovarjal z vsemi sorodniki in bližnjimi družinskimi člani. Razpravljali smo o tem, zakaj ni šel prej k zdravniku" (Marko, osebni intervju, 2019, 14. marec).

Smrt ali razveza predstavljata za družino veliko novih izzivov in prilagajanj novi situaciji. Družine se lahko soočajo s problemi, ki vplivajo na njihovo vsakdanje življenje. Intervjuvanci so se po razvezi ali smrti starša spopadali s finančno stisko, saj so izgubili en vir dohodka.

Finančno je bilo zelo težko. Mati je prejemala nekaj pokojnine po očetu in otroški dodatek, ki pa tudi ni bil visok. Hiša je bila stara. V tej hiši nas je živelo dvanajst. Spomnim se, da so bile dve sobi, predsoba in črna kuhinja. Živeli smo z dedkom in babico, ki sta imela pri sebi še štiri vnučke. Ti so ostali brez obeh staršev, zato smo živeli skupaj. Z njimi smo bili otroci, kot bratje in sestre. Finančno je bil to kar velik zalogaj, tako za stare starše, kakor tudi za mamo (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

"Stanovanjski problemi niso bili problem, problem je bil delo na kmetiji, saj sem bil jaz v službi, starejši sestri že od doma, mlajši brat in sestra pa mladoletna. Mama ni znala delati z stroji. Moj vsakdanjik po službi je bil delo na kmetiji" (Marko, osebni intervju, 2019, 14. marec).

Odziv sorodnikov in okolice ima pomemben vpliv na posameznike. Tako so nekateri v družbi doživljali in občutili opazke, saj so jih obsojali s pankrtom, drugi pa so bili deležni opore, podpore in različnih oblik pomoči.

"Okolica me je obsojala z pankrtom ker sem živela brez očeta, čeprav smo vsi vedeli kdo je, poznala sem tudi polbrate in polsestre, ki so me sprejeli. S sorodniki se nikoli nisem o tem pogovarjala. Tako je pač bilo" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

K sreči živimo v okolju, ki je sosedsko zelo povezano in smo kot ena družina. Vsi sosede so vedno bili in so še vedno pripravljeni z nasvetom ali fizično priskočiti na pomoč, če jih prosim. Vendar če ne prosiš in ne poveš, kaj te muči, ti nihče na more pomagati. Spomnim se, da je šel sosed z mano, da sva uredila vse za pogreb, ker takrat še ni bilo pogrebnega zavoda. Vem, da je dal tudi srajco za očeta, ker je v tistem trenutku nismo našli (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

"Za sorodnike, kakor tudi za okolico, je bilo kar boleče, ko so izvedeli za smrt očeta. Pomagali so nam po svojih močeh. Najbolj se spomnim strica, ki je kar nekaj let svoj letni dopust preživel pri nas in nam je pomagal pri domačih opravilih" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

5.2.2 Odziv socialnega okolja: vrstniki/prijatelji/učitelji

V nadaljevanju sem se osredotočila še na eno pomembno socialno okolje, ki vpliva na odraščanje otroka. To so njihovi vrstniki, prijatelji in učitelji. Pri vseh petih intervjuvancih mlajše generacije so bili vrstniki in prijatelji seznanjeni z dogajanjem v njihovi družini, pri čemer pa so doživljali različne občutke. Nekateri menijo, da so se jim zaradi razveze zakonske zveze ali smrti starša smilili, spet drugi pa, da so se jim smejali, jih opravljali in bili radovedni v zvezi z njihovim življenjem. Eden od intervjuvancev pravi, da so mu bili prijatelji vedno na voljo in so mu stali ob strani v težkih trenutkih.

"Mene še danes marsikdo vpraša o očetu in sem tega navajena, ker to je moja normalnost. Vendar moram priznati, da mi ni prijetno, saj tudi sama ne razumem njegovih dejanj in včasih se spomnim, da sem si želela da bi bilo drugače, ampak danes vem, da je to pač nemogoče" (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Vedno so mi bili na voljo in mi stali ob strani v težkih trenutkih. Nisem pa nikoli občutil, da bi se komu smilil" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

Dejstva, da živijo v enostarševski družini, pred svojimi prijatelji in vrstniki niso skrivali, saj menijo, da za to niso imeli razloga, ena od intervjuvank pa pravi, da je sprva skrivala, da živi v družini brez očeta, saj je se bala, kakšen bo odziv prijateljev.

"Sprva ja. Nisem vedela oziroma bala sem se, kakšen bo njihov odziv" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).

"Nisem skrival, saj nisem imel razloga, da bi jim" (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

Kot že omenjeno, učitelji pomembno vplivajo na življenje otrok med odraščanjem, zato me je zanimalo, ali so bili otroci deležni posebne podpore učiteljev, tako na učnem področju kot tudi na čustvenem.

Intervjuvanci menijo, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev, ena od intervjuvank pravi, da je bila deležna učiteljeve podpore predvsem pri učenju.

"Ja, saj so mi zelo pomagali, še posebno pri učenju" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).

"Nihče se zaradi tega ni drugače obnašal" (Urša, osebni intervju, 2019, 20. marec).

Obstaja veliko načinov, na katere otrok premaguje stiske in težave, povezane z življenjem v enostarševski družini. Ena od intervjuvank pravi, da se o tem, da živi v družini brez očeta, ni želela pogovarjati. Drugi intervjuvanci pa pravijo, da so svoje stiske in težave zaupali prijateljem in sorodnikom. Vsi pravijo, da jim je v težkih trenutkih najbolj pomagalo to, da so se z nekom lahko pogovorili.

"Moje notranje stiske sem po navadi zaupala mami in sestri. Sestra je imela vedno svojo predstavo o vsem skupaj, zato se nisva najbolje razumeli. Raje sem se pogovorila z mamo in potem mi je bilo lažje" (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Najbolj so mi pomagali z pogovorom, saj sem jim lahko zaupala, kako se počutim, kaj doživljam v sebi, in tako mi je bilo lažje, ko sem se z nekom pogovorila o svojih težavah. Pomagalo pa mi je tudi, ko smo odšli na sprehod in sem s tem odmislila stvari okoli sebe" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).

Tudi starejša generacija je odgovarjala na vprašanja, ki so se nanašala na odziv ter podporo vrstnikov, prijateljev in učiteljev. Vsi intervjuvanci so povedali, da so bili vrstniki in prijatelji seznanjeni s tem, da so živeli v enostarševski družini. Razlog za to pripisujejo temu, da živijo na podeželju, v manjših vaseh, kjer se vse hitro razve.

"Ker živimo in smo živeli na podeželju, vsak o vsem ve vse" (Marko, osebni intervju, 2019, 14. marec).

"Ja vedl so, ker smo se itak vsi poznal, ker smo skupaj odraščal" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

Vsi intervjuvanci menijo, da so bili med vrstniki in prijatelji sprejeti, zato življenja v enostarševski družini pred drugimi niso skrivali. Na prijatelje so se v težkih trenutkih vedno lahko zanesli, saj so vedeli, da odraščajo brez očeta.

Pomembno vlogo pri odraščanju otrok imajo tudi učitelji, zato me je zanimalo, ali so bili intervjuvanci deležni kakršne koli oblike dodatne pomoči. Intervjuvanci menijo, da so bili časi v 60. in 70. letih drugačni, kot so danes, saj so bili učitelji bolj strogi do otrok. Nihče izmed intervjuvancev ni bil deležen učiteljeve posebne podpore oziroma niso občutili, da bi delali razlike med njimi in ostalimi učenci.

"Tretirali so me isto kot vsakega drugega učenca. Kakšne posebne podpore s strani učiteljev ni bilo, tako kot s strani pedagogov ne" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

"Včasih je bilo drugače, učitelji so bili že na splošno strožji kakor danes. Da bi ravno zaradi tega se drugače obnašali, se ne spomnim" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

Otrok na različne načine premaguje svoje stiske in težave, ki so povezane z življenjem v enostarševski družini. Nekateri pravijo, da se o tem lahko pogovarjajo s prijatelji in družino ter na ta način prebrodijo težke trenutke, drugi se s stisko spopadajo sami.

"Stisko celo življenje premagujem sama. So dobri in slabi dnevi. Fizične in finančne skrbi ti lahko pomagajo preboleti, kar pa je v glavi, pa težko. Sem čustveno nedostopna oseba, a tako me je napravilo življenje. Odzivi človeka, ko pojambaš, so različni. Nekateri ti celo privoščijo. Drugače pa če si skromen, se marsikaj lahko premaga" (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

"Z pogovorom ali kakšnim nasvetom, kar sem v tistem obdobju potreboval" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

Mlajša generacija izpostavi, da so bili deželni podpore družine in prijateljev, saj so jim pomagali prebroditi stiske, ki so se pojavile ob razvezi ali smrti starša. Štirje intervjuvanci se strinjajo, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev, medtem ko ena intervjuvanka izpostavi, da je dobila dodatno podporo in pomoč učitelja, še posebej pri učenju. V težkih trenutkih so izpostavili tudi pomoč starih staršev in sorodnikov, ki so jim pomagali tako finančno kot tudi s pogovorom. Starejša generacija izpostavi, da so se kot družina, ki je živela brez očeta, spopadali s finančno stisko. Življenje v enostarševski družini je vplivalo tudi na njihovo vsakdanje življenje, saj so morali hitreje odrasti in pomagati pri delu na kmetiji. Niso

občutili stigmatizacije prijateljev in vrstnikov, razen ena intervjuvanka, ki je bila deležna različnih opazk. Izpostavijo tudi, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev, saj menijo, da so bili časi, v katerih so sami odraščali, drugačni in da so bili učitelji bolj strogi do otrok, kot so danes. Težke trenutke so nekateri premagovali sami, drugi so bili deležni podpore prijateljev in sorodnikov.

5.3 Vloga staršev

V zadnjem sklopu sem se osredotočila predvsem na vlogo staršev po njihovi razvezi zakonske zveze oziroma smrti enega od starša. Zanimalo me je, ali so se o tem lahko pogovarjali z materjo, zanimalo me je tudi, na koga od njih so se lahko najbolj zanesli. Poskušala sem izvedeti tudi, skozi kakšen proces so šli po razvezi (kdo se je odselil, kakšen odnos so imeli in kako so si uredili življenje).

Trije intervjuvanci mlajše generacije pravijo, da so se o razvezi lahko pogovarjali, kadar koli so to želeli, dva pa menita, da o tem nista spraševala, saj naj bi bila to stvar staršev.

"Da z mami kadar koli, še danes se včasih pogovarjava o očetu" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).

"Ja, z mamo sem se lahko in se lahko še danes pogovarjam o tem kadar koli. Moj oče pa je tak tip človeka, da se z njim sploh ne da. Poskušala sem, ampak ker je njegov do mene odnos bolj uraden in neiskren, se z njim o tem nisem in ne morem pogovarjati" (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"O tem se konkretno nisem nikoli pogovarjala s staršema, to je bila njuna stvar" (Urša, osebni intervju, 2019, 20. marec).

Proces po razvezi lahko vpliva na medsebojne odnose in stike družinskih članov. Nekateri po razvezi ostanejo v dobrem odnosu predvsem zaradi otrok, drugi se popolnoma odpovejo svoji prejšnji družini. Zanimalo me je, kakšne medsebojne odnose so imeli po razvezi in na kakšen način so si uredili življenje.

Mama in oče nimata odnosa. Včasih je prihajal pijan in se hotel z njo pogovarjati, vendar zelo redko. Vem, da tudi ni hotel plačevati preživnine za naju s sestro in šele čez nekaj let ga je mama uspela tožiti, da je začel plačevati najino preživnino. Tako da ta odnos med njima je obstajal, ko ga je mama prosila, da naju pokliče, naj naju pride iskat in kam odpelje itd. Kaj več od tega od odnosa pa ni bilo. Danes se sploh ne pogovarjata (Tina, osebni intervju, 2019, 11. marec).

"Starša sta imela zelo slab odnos, saj se nista pogovarjala, ker jo je oče zelo prizadel" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).

"Z mami sva se odselili k stari mami, oče pa je ostal v hiši. Ker sem končala osnovno šolo, ni bilo dodatnih skrbi" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).

Vsi intervjuvanci mlajše generacije menijo, da so se v težkih trenutkih lahko zanesli na mamo, ki jim je stala ob strani. Nekateri dodajajo še, da so se lahko zanesli tudi na stare starše in sorodnike, ki so jim pomagali v težkih trenutkih.

"Mami nama je stala ob strani ne glede na vse tudi ko se je oče odločil prekiniti stike, nama je razložila da zato nisva kriva midva z bratom in da si nikoli ne smeva nič očitati, ter da v življenju pridejo starejši do točke na kateri sprejmejo včasih "čudne" odločitve. Ob strani so nam stali tudi stari starši in sorodniki, teta, stric, bratranec in sestrična" (Klara, osebni intervju, 2019, 16. marec).

"Mami mi je včasih stala ob strani s pogovorom, najbolj sem se zanesla na stare starše, teto in sestrično. Z mano so se pogovarjali, mi svetovali, me bodrili in me spodbujali, kar mi je v tistem trenutku veliko pomenilo, saj sem tako prišla do spoznanja, da pri tej situaciji nisem imela vpliva" (Vesna, osebni intervju, 2019, 7. marec).

Mami nam je vse čas stala ob strani. Tudi ko smo se na primer hotli pogovarjat o očetu, nam ni nikoli odklonila pogovora, čeprav vem da je bilo tudi njej težko govoriti o tem. Sam menim, da je bolj vredno to, da ti nekdo pomaga s pogovorom in razumevanjem, kot pa samo finančno. Vsaj meni osebno to več pomeni. S strani sorodnikov sem včasih občutil, da se jim smilim, neke podpore z njihove strani pa tudi nisem bil deležen (Rok, osebni intervju, 2019, 5. marec).

Tudi intervjuvanci starejše generacije so odgovarjali na vprašanja o vlogi staršev po razvezi oziroma smrti enega od staršev. Osredotočila sem se predvsem na to, ali so jim bili starši na voljo za pogovor, ali so se lahko nanje zanesli in kako so se razumeli po razvezi.

Kot že omenjeno, je bila v preteklosti razlog za življenje v enostarševski družini predvsem smrt enega od staršev. Prisotne so bile tudi razveze partnerjev, vendar ne v takšni meri kot danes.

Vloga staršev je po smrti partnerja ali razvezi zelo pomembna za vsakdanje življenje otrok. Otroci se lahko spopadajo z različnimi dejavniki, ki vplivajo na njihov učni uspeh, lahko imajo čustvene in vedenjske težave ter se spopadajo s psihičnim zdravjem v odraslosti

(Andrejč, 2018). Zato je vloga staršev zelo pomembna, saj v tem težkem obdobju potrebujejo oporo svojega starša.

Štirje od petih intervjuvancev pravijo, da se z mamo o tem niso pogovarjali. Eden pravi, da se je o smrti očeta lahko pogovarjal z mamo, kadar koli je to želel.

"O smrti očeta se nismo veliko pogovarjale z mamo, saj je za njo to še vedno tabu tema. Tudi nikoli ni kazala nikakršnih čustev" (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

"O tem se doma nismo pogovarjali, ne z mami ne z drugimi sorodniki, razen če je na to temo nanesel pogovor, ko smo se kdaj dobili. Ali pa ko smo slike gledal, če je bil kje na sliki, da smo se pogovarjal o tem" (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

"Ja, z mamo sem se vedno, ko sem imel kakšno vprašanje glede smrti očeta, lahko pogovoril" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

V nadaljevanju me je zanimalo, kako so se razumeli po razvezi, kakšni so bili medsebojni odnosi in kako so si uredili življenje po odhodu enega od staršev. Samo dva intervjuvanca starejše generacije sta živela v družini, kjer je bila razveza zakonske zveze razlog za življenje v enostarševski družini, trije intervjuvanci pa so živeli v enostarševski družini zaradi smrti, zato sem pri njih del o življenju po razvezi, njihovih medsebojnih odnosih in ureditvi življenja izpustila.

Ena od intervjuvank, ki je živela brez očeta že od rojstva, pravi, da sta se starša dobro razumela in od vsega začetka živela vsak na svojem domu. Oče si je kasneje ustvaril novo družino, ona pa z njim ni imela posebnih stikov.

"Prav stikov nisva imela, smo se pa velikokrat videli, ker je živel v sosednji vasi. Oče se je poročil in si ustvaril družino. Poznala sem jih, tako njegovo ženo kot polbrate in polsestre. Imeli smo dober odnos, predvsem ko smo odrasli, smo se tudi obiskovali, delali skupaj. Mama ni nikoli imela novega partnerja" (Sonja, osebni intervju, 2019, 6. marec).

Drugi intervjuvanec pa pravi, da z očetom po odhodu ni imel stikov in tudi takrat, ko ga je hotel vzpostaviti, oče tega ni želel. Po njegovih besedah je bilo življenje po njegovem odhodu lažje, tako finančno kot tudi čustveno.

Oče se je odselil k svoji mami nazaj in s tem prekinil vse stike z nami. Mislim, da smo po tem ko se je odselil lažje živeli, saj je mami skrbela samo za nas in ne tudi za njega. Tudi men je bilo lažje saj sem postal bolj svoboden, in nisem več živel v strahu pred njegovim tepežom. Stika z očetom nisem imel. Tudi enkrat se spomnim, da sem ga srečal, ko sem že

delal v Litostroju, me ni prepoznal. Ko sem mu reku, da sem njegov sin mi ni verjel, šele potem k sem mu pokazu osebno je verjel da sem jst. Pa tud po tem je reku da nima časa, da naj pridemo v soboto. In po sem se tud jst odloču da nebom več prosu da se vidmo. In od takrat ga nisem več vidu (Jože, osebni intervju, 2019, 10. marec).

Vsi intervjuvanci menijo, da so se v svojih najstniških letih lahko zanesli na mamo, saj jim je stala ob strani in jim bila na voljo za pogovor. Nekateri intervjuvanci pravijo tudi, da so se lahko zanesli na sorodnike in prijatelje, ki so jim pomagali pri delovnih opravilih, predvsem na kmetiji, drugi so se lahko bolj zanesli na prijatelje in sosede.

"Mami nam je vedno pomagala, ko smo potrebovali pomoč. Tudi sorodniki so nam pomagali, ko so le lahko, saj smo imeli veliko dela na kmetiji, in že s tem ko so nam pomagali na kmetiji, nam je veliko pomenilo" (Marko, osebni intervju, 2019, 14. marec).

"Mama mi je bila vedno v oporo in mi je pomagala, ko je lahko. Žal pa sorodstvo ni povezano, tako da pomoč iščem pri prijateljih in sosedih" (Marija, osebni intervju, 2019, 19. marec).

"Mami mi je bila vedno na voljo s pogovorom, vedno je skrbela za nas tudi po smrti očeta se ni predala in nas vzgojila in izsolala. Kot sem že omenil se spomnim svojega strica, ki je prihajal med dopustom na našo domačijo in nam pomagal pri vsakodnevnih opravilih" (Simon, osebni intervju, 2019, 13. marec).

Vloga staršev je zelo pomembna pri vzgoji in odraščanju otrok. Pri tem se vsi intervjuvanci mlajše generacije strinjajo s tem, da jim je bila v največjo podporo prav mama, s katero so živeli po razvezi oziroma smrti očeta. V težkih trenutkih jim je najbolj pomagalo to, da so se lahko z nekom pogovorili o težavi ali pa so jih prijatelji odpeljali na sprehod, kjer so vsaj za trenutek pozabili na težave doma. Pomemben je tudi proces po razvezi, ki lahko vpliva na medsebojne odnose in stike družinskih članov. Intervjuvanci mlajše generacije izpostavijo, da so se odnosi po razvezi poslabšali. Nekateri so prekinili vse stike z družino, drugi so ohranjali nekakšen odnos samo zaradi otrok. Starejša generacija izpostavi največjo podporo matere, s katero so ostali po smrti oziroma razvezi starša. Dejstva, da so živeli v enostarševski družini, niso skrivali, saj kot pravijo, so živeli na podeželju, kjer se je vse takoj razvedelo. Nekateri od njih pravijo, da so se o razvezi oziroma smrti lahko pogovarjali s straši, drugi pa izpostavijo, da se o tem niso pogovarjali, saj je bila v preteklosti to tabu tema. V starejši generaciji sta samo dva intervjuvancina živela v enostarševski družini zaradi razveze zakonske zveze staršev. Ena intervjuvanka, ki je že od rojstva živela brez očeta, pravi, da sta se starša po razvezi dobro razumela. Oče si je kasneje ustvaril novo družino, pri čemer posebnih stikov z njimi

niso imeli. Eden od intervjuvancev izpostavi, da je skozi čas želel ustvariti stik in odnos z očetom, vendar pa oče tega ni želel. Pravi tudi, da je bilo po njegovem odhodu življenje lažje, tako finančno kot tudi čustveno.

6 Razprava

6.1 Primerjava ugotovitev intervjujev mlajše in starejše generacije

Namen magistrskega dela je ugotoviti, ali obstajajo podobnosti in razlike življenja v enostarševski družini nekoč in danes. Vsak intervjuvanec je za raziskavo prispeval svoj pogled, izkušnje, odziv socialnega okolja in vlogo staršev. V nadaljevanju bom predstavila ključne ugotovitve in jih povezala s teoretičnimi izhodišči.

6.1.1 Odgovor na raziskovalno vprašanje 1

S prvim raziskovalnim vprašanjem sem želela izvedeti, kakšne so izkušnje oseb, ki so v enostarševski družini živele v 60. in 70. letih, in tistih, ki v taki družinski obliki živijo danes. V preteklosti je bil najpogostejši vzrok za nastanek takega tipa družine smrt partnerja, danes pa prevladujejo razveze zakonskih zvez in ločitve (Švab v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). Enostarševska družina v sodobnem času ni nov tip družine, danes je vse pogosteje zastopana med družinskimi oblikami in načini življenja (prav tam, str. 67). Razlog za odraščanje v enostarševski družini mlajše generacije je pri štirih intervjuvancih razveza zakonske zveze staršev, pri enem pa smrt očeta. Vsi intervjuvanci mlajše generacije so pri razvezi in smrti izgubili očeta, tako da odraščajo z materjo. Satir (1995) in Švab (v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006) pišeta o tem, da se povečuje število enostarševskih družin, kjer je oče edini roditelj. V primeru mojih intervjuvancev se je izkazalo ravno nasprotno, saj so po razvezi ostali pri materi, v nekaterih primerih je oče celo prekinil vse stike z njimi.

V sodobnem svetu je razveza zakonske zveze bolj razširjena družinska oblika, kot je bila v preteklosti, ko je bil razlog za odraščanje v enostarševski družini pogosteje smrt enega od staršev. Švab (v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006) piše o tem, da življenje v enostarševski družini, ni nekaj novega, ampak je bilo prisotno že v preteklosti. Otroci danes živijo v svetu, ki se zelo hitro in drastično spreminja. Za otroka je razveza zakonske zveze ali smrt starša stresni dogodek, s tem izgubi ritual, ki ga je bil vajen in mu je bil znan (Ganc, 2015).

Izkušnje otrok mlajše generacije se bistveno ne razlikujejo od izkušenj življenja v taki obliki družine starejše generacije. V tem obdobju so doživljali različne občutke, kot sta žalost in jeza, ena intervjuvanka pa pravi, da je po vsem, kar se je dogajalo doma, to pričakovala. Trije intervjuvanci starejše generacije so živeli v enostarševski družini zaradi smrti očeta, dva sta v taki obliki družine živela zaradi razveze zakonske zveze. Z razvezo staršev se začne novo poglavje tako v življenju staršev kot tudi v življenju otrok (Stražar, 2007, str. 229). Otroci se

morajo prilagoditi na manjšo vpletenost tistega starša, ki se je odselil, in na manj pogoste stike z njim (prav tam). Tako kot pri mlajši generaciji so tudi intervjuvanci starejše generacije odraščali brez očeta. Doživljali so podobne izkušnje in občutke v tem obdobju. Eden od intervjuvancev starejše generacije pravi, da je občutil olajšanje, ko je oče odšel od doma, saj je s tem postal bolj svoboden, druga intervjuvanka pa pravi, da je že od rojstva živela brez očeta, pri čemer ji je bilo zelo težko, saj je bila pogosto označena za pankrta.

Smrt ali razvezo zakonske zveze so otroci starejše generacije občutili tudi na področju dela. Kot pravijo, so morali hitreje odrasti in pomagati na kmetiji. Tako starši kot otroci se morajo soočiti s številnimi stresnimi spremembami, pri tem pa se preoblikujejo družinske vloge in rutine, pomembno pa je, da se vzpostavi novo ravnotežje v enostarševski družini (prav tam). Za eno od intervjuvank je bilo zelo težko, saj so bile v družini same ženske, ki so morale opravljati moška dela.

Odrasli večkrat pozabljajo, da otroci in mladostniki zaradi razvojnih značilnosti dogodke dojemajo drugače kot odrasli (Pelc v Zoltan, Tratnik Volasko, Zupanec, 2009, str. 39). Otroci imajo manjšo sposobnost predvidevanja, osmišljanja in izogibanja situacijam, zato je odzivanje otroka odvisno od narave in intenzitete dogodka, posredne in neposredne izpostavljenosti v procesu razveze, navezanosti otroka na starše ter kakovosti odnosa (prav tam).

Skozi odgovore intervjuvancev lahko sklepam, da se izkušnje življenja v enostarševski družini mlajše generacije bistveno ne razlikuje od življenja v takem tipu družine starejše generacije. Razliko lahko ugotovimo le pri opravljanju dela, saj so intervjuvanci starejše generacije izpostavili dejstvo, da so po smrti ali razvezi morali hitreje odrasti in pomagati pri kmečkih opravilih.

6.1.2 Odgovor na raziskovalno vprašanje 2

Pri drugem raziskovalnem vprašanju me je zanimalo, s kakšnimi problemi ali izzivi se srečujejo otroci iz enostarševskih družin v različnih socialnih okoljih. Tretji sklop, ki sem ga razdelila na dva dela, je vseboval vprašanja, ki so se nanašala na medsebojne odnose pred in po razvezi, na kakšen način so se odzvali sorodniki in ali so jim pri tem na kakršen koli način pomagali v težkih trenutkih. Zanimala me je tudi vpletenost prijateljev, vrstnikov in učiteljev. Čačinovič Vogrinčič (1998, str. 23) pravi, da je družinska skupina prvi socialni sistem, v katerem otrok živi. S svojimi značilnostmi vpliva na osebnost otroka v vseh fazah njegovega

razvoja (prav tam). Otroci po razvezi velikokrat doživljajo občutke krivde, do so naredili kaj narobe, in naloga staršev je, da otroku nudijo veliko podpore in razumevanja (Ganc, 2015).

Mlajša generacija se je soočala z različnimi izzivi, ki so prišli po razvezi ali smrti očeta. Intervjuvanci pravijo, da so bili jezni, zmedeni, saj niso razumeli, zakaj in kako je do tega prišlo. Pri enem intervjuvancu je bil razlog smrt očeta, a pravi, da jih je to še bolj povezal v družini, kjer so si še bolj pomagali. Enostarševske družine so bile v preteklosti pogosto družbeno stigmatizirane in so bile bolj izjema kot pravilo (Švab v Rener, Sedmak, Švab, Urek, 2006). To je občutila tudi ena intervjuvanka starejše generacije, ki se je spopadala s stigmatizacijo okolice, saj je bila večkrat označena za pankrta. Življenje v enostarševski družini je bilo v preteklosti po besedah intervjuvancev stigmatizirano, saj se o tem ni toliko govorilo. Pravijo tudi, da se o tej temi niso mogli pogovarjati z materjo, saj je bila to zanje tabu tema, nekaj, o čemer se ni govorilo.

Razveza zakonske zveze ali smrt pa lahko vpliva na odraščanje otroka in na njegovo vsakdanje življenje. Vsak član družine se drugače odziva na izgubo enega od staršev oziroma izgubo partnerja, pri tem pa morajo na novo organizirati svoje celotno življenje (Stražar, 2007). Določiti morajo nove meje, poglobiti medsebojne odnose, razviti nova pravila in vzorce ter na novo vzpostaviti rutine vsakdanjega življenja (prav tam). Vsakdanje življenje lahko definiramo kot edino življenje, ki je za posameznika aktualno in prisotno ter smo zanj maksimalno odgovorni (Ule, 1993). Določajo ga naša dejanja in dejanja soljudi (prav tam).

Intervjuvanci mlajše generacije pravijo, da razveza ali smrt ni bistveno vplivala na njihovo vsakdanje življenje, razen tega, da očeta ni bilo več doma. Pravijo, da je to vplivalo na njihov hitrejši vstop v odrasli svet, nekateri pa menijo, da so se zaradi tega spopadali s čustveno stisko, pri čemer so se spraševali, zakaj mu niso pomembni in kaj so naredili narobe. Pri intervjuvancih starejše generacije sta smrt ali razveza vplivali tako, da so se spopadali s finančnimi stiskami, življenje je bilo bolj skromno, kot pri mlajši generaciji pa so morali hitreje vstopiti v svet odraslosti, predvsem zaradi pomoči in dela na kmetiji. Eden od intervjuvancev starejše generacije pravi, da je odhod očeta pozitivno vplival na njegovo vsakdanje življenje, saj je postal bolj svoboden in odprt, ker ni več živel v strahu. Če so otroci podvrženi nenehnim konfliktom, tudi nasilju znotraj družine, lahko razvezo staršev doživljajo kot nekakšno olajšanje (Ganc, 2015).

V nadaljevanju sem se osredotočila na socialno okolje posameznikov. Vsakdanje življenje ljudi predstavlja preplet delovanj medsebojno povezanih posameznikov, ki skušajo s svojim

delovanjem uresničevati svoje lastne potrebe ali potrebe soljudi oziroma skupin, s katerimi se čutijo povezani in solidarni (Ule, 1993, str. 38). Družina in sorodniki igrajo pomembno vlogo v našem življenju, saj z njihovo pomočjo premagujemo težke trenutke. Tako mlajša kot tudi starejša generacije sta živeli v družini brez očeta. Zato pravijo, da so se o tem pogovarjali z materjo. Lahko pa opazimo nekaj razlik med obema generacijama. Mlajša generacija meni, da se je o odhodu in smrti očeta lahko pogovarjala z materjo, v enem primeru pa se o tem niso pogovarjali, saj intervjuvanka meni, da to ni bila njena stvar. V starejši generaciji se po besedah intervjuvancev o tem ni veliko govorilo. Kot vzrok za to navajajo, da je bila to tabu tema, situacija, ki so jo potlačili. Eden pa izpostavi, da se je o dani situaciji lahko pogovarjal z materjo.

Smrt ali razveza družino postavlja v prilagajanje k novemu življenjskemu slogu, pri čemer se lahko spopadajo z različnimi problemi, ki lahko vplivajo na njihovo življenje. V trenutku, ko družina ostane brez očeta, moža (v primeru mojih intervjuvancev), se spopada z različnimi finančnimi in stanovanjskimi stiskami. Na ekonomsko-finančnem področju se lahko spremenijo prihodki, na socialnem področju lahko pride do sprememb bivalnega okolja in sprememb v socialni mreži, na psihološkem področju pa do večjih ali manjših čustvenih težav, kot so doživljanje stiske, jeze in izgube. Lahko pride tudi do različnih pozitivnih učinkov, kjer lahko posameznik doseže večjo osebno rast (Andrejč, 2018, str. 34).

V družinski ekonomiji je vsaka izguba dohodka za družino pomembna sprememba (Andrejč, 2018). Zmanjšanje dohodka po eni strani vpliva na blagostanje otrok po razvezi, po drugi strani pa lahko finančne stiske dodatno povečujejo konflikte med staršema in psihične težave ter slabšajo kakovost odnosa med staršem in otrokom (prav tam). Mlajša generacija meni, da se po smrti ali razvezi staršev niso spopadali s finančno stisko, saj so imeli podporo starih staršev, dobivali so preživnino po očetovi strani, nekateri so imeli že svoje službe. Ena intervjuvanka mlajše generacije pravi, da je po odhodu očeta nastopila finančna stiska, ampak so s pomočjo starih staršev premagali težke trenutke. Intervjuvanci starejše generacije izpostavijo, da so se kot družina spopadali s finančnimi stiskami. Pravijo, da je bilo finančno zelo težko, včasih tudi ni bilo denarja, ampak so se s pomočjo dobrih ljudi prebili skozi težke trenutke. Eden od intervjuvancev se spomni, da je mati po očetovi smrti prejela pokojnino in otroški dodatek, ki pa ni bil ravno visok.

Sklepam lahko, da se je starejša generacija v primerjavi z mlajšo generacijo spopadala z večjimi finančnimi stiskami. Živel so bolj skromno, predvsem pa je njihov vsakdan predstavljal delo na kmetiji.

V nadaljevanju sem se usmerila še na eno pomembno socialno okolje, ki vpliva na življenje otrok, to so prijatelji, vrstniki in učitelji. Otrok svoj krog dejavnosti in odnosov razširi z vstopom v šolo, kjer se seznanja s prvimi izkušnjami družbene menjave svojega dela oziroma storitev za določen družbeno potrjen ekvivalent (Ule v Ule, Kamin, Švab, 2018, str. 38). Pri vseh petih intervjuvancih mlajše generacije so bili vrstniki in prijatelji seznanjeni z dogajanjem v njihovi družini. Nekateri pravijo, da so občutili, da se prijateljem smilijo, drugi menijo, da so bili zasmehovani. Vsi so mnenja, da so lahko svoje stiske in težave zaupali prijateljem, ki so jim pomagali v težkih situacijah. Ena od intervjuvank pravi, da je svoje stiske zaupala svoji mami, ki ji je pomagala s pogovorom in z vzpodbudnimi besedami. Tudi vsi intervjuvanci starejše generacije navajajo, da so bili njihovi vrstniki in prijatelji seznanjeni z dogajanjem v njihovi družini. Razlog za to pripisujejo življenju na podeželju, v manjših vaseh, kjer se vse hitro razve. Vsi intervjuvanci menijo, da so bili med prijatelji in vrstniki sprejeti ter da so se nanje lahko zanesli v težkih trenutkih. Svoje stiske so premagovali na različne načine. Nekateri so to premagali s pogovorom s prijatelji in družino, drugi so se s stisko spopadali sami.

Zanimala me je tudi vloga učiteljev, ki pomembno vplivajo na odraščanje otrok. Šola ima veliko vzvodov, s pomočjo katerih pri otroku deluje kot trden varovalni dejavnik (Pelc v Zoltan, Tratnik Volasko in Zupanec 2009, str. 42). Šola otroku nudi varnost, ustvarja pogoje za njegov razvoj in mu nudi zavetje (prav tam). Pomembno je tudi, da otroku nudi možnosti in priložnosti za konstruktivno izražanje čustev in stisk (prav tam). Štirje intervjuvanci mlajše generacije menijo, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev, ena pa pravi, da je bila te podpore deležna, še posebej pri učenju. Intervjuvanci starejše generacije menijo, da so bili časi v 60. in 70. letih drugačni kot danes, saj so bili učitelji bolj strogi do otrok. Vsi se strinjajo, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev oziroma niso občutili razlike med njimi in drugimi otroki.

Izzivi, problemi in izkušnje otrok mlajše generacije se bistveno ne razlikujejo od starejše generacije. Otroci se tako v preteklosti kot tudi danes spopadajo z različnimi izzivi in problemi, ki so prisotni zaradi življenja v takem tipu družine. Edina razlika, ki sem jo opazila pri teh dveh generacijah, je ta, da so se otroci starejše generacije spopadali z bolj skromnim

življenjem in finančnimi stiskami. Vsi intervjuvanci menijo, da so s pomočjo družine, prijateljev in sorodnikov prebrodili težke trenutke in stiske, ki so jih doživljali v času po smrti ali razvezi staršev. Menijo, da niso bili deležni posebne podpore učiteljev, pomoč pri učenju je izpostavila le ena intervjuvanka mlajše generacije.

6.1.3 Odgovor na raziskovalno vprašanje 3

V zadnjem sklopu intervjuja me je zanimalo, kakšna je vloga obeh staršev pri reševanju težav, ki izvirajo iz okolja. Vloga staršev je pri odraščanju otrok zelo pomembna, saj vpliva na to, v kakšno osebnost se posameznik razvije. V tem sklopu sem se osredotočila na vlogo staršev po razvezi zakonske zveze in njihovo vpletenost v vsakdanje življenje otrok. Vedenja staršev predstavljajo oporo, ki otroku zagotavljajo ugodje in varnost (Andrejč, 2018, str. 84).

Starševstvo je zelo zahtevna naloga, ki pa postane še težja, če ob sebi nimaš podpore partnerja in za otroka skrbiš sam. Leonard in Hood Williams (1988) navajata, da so nekatere raziskave pokazale, da so samohranilci bolj družbeno izolirani in da doživljajo bolj stresne življenjske dogodke kot poročeni pari. Po razvezi se družina lahko sooča z različnimi problemi. Prisotni so stanovanjski problemi, medsebojni stiki oče-otrok in razumevanje med člani novo ustvarjene reorganizirane družine. Pomembna je tudi vloga staršev in potrebe otrok. Starši morajo svojim otrokom zagotoviti temeljne potrebe, ki se pojavijo po razvezi. Otroku morajo zagotoviti potrebo po ljubezni in pripadnosti obeh staršev, imeti morajo dobro komunikacijo z otroki, nuditi varnost in zaščito pred travmatičnimi situacijami ter omogočati stabilnost strukture in konsistentnost pri ustvarjanju rutine (Ganc, 2015). Trije intervjuvanci mlajše generacije menijo, da so se o razvezi/smrti lahko kadar koli pogovarjali, dva pa pravita, da o tem nista spraševala, saj to naj ne bi bila njuna stvar. Pravijo, da so se v težkih trenutkih najbolj zanesli na mamo, ki jim je vedno stala ob strani. Nekateri so se soočali s tem, da oče kmalu po razvezi ni več želel imeti stika z njimi, zato jim je podpora matere veliko pomenila. Dve intervjuvanki sta po razvezi imeli stike z očetom, ena izmed njih le redke. Štirje intervjuvanci starejše generacije pravijo, da se z mamo o tem niso pogovarjali, vendar pa menijo, da so se lahko kljub temu najbolj zanesli nanjo. Nekateri menijo, da so se v težkih trenutkih lahko zanesli tudi na sorodnike in prijatelje, ki so jim pomagali tudi pri delovnih opravilih, predvsem na kmetiji. Sam proces po razvezi ali smrti je boleč za vse družinske člane. Pri vseh intervjuvancih se je po razvezi zakonske zveze odselil oče, pri nekaterih pa si je celo ustvaril novo družino. Po besedah vseh desetih intervjuvancev so bili medsebojni odnosi po razvezi na splošno slabi. V nekaterih primerih je oče prekinil stike z otroki in se

odrekel deljenemu skrbništvu. Poudariti moram, da je bil pri starejši generaciji razlog za življenje v enostarševski družini smrt očeta, kar pomeni, da medsebojnega odnosa oče-otrok ne morem posplošiti za starejšo generacijo.

Po zadnjem sklopu lahko sklenem, da so se otroci obeh generacij lahko najbolj zanesli na mater, ki jim je pomagala s pogovorom in vzpodbudnimi besedami. Razlika med generacijama je v tem, da se matere starejše generaciji niso toliko pogovarjale o odhodu in smrti očeta, ker je bila po mnenju intervjuvancev to zanje tabu tema. Na splošno so imele družine dobre medsebojne odnose po razvezi zakonske zveze staršev. V starejši generaciji je eden izmed intervjuvancev izpostavil, da oče po odhodu ni želel imeti več stika z njim ali drugimi družinskimi člani. Enako se je nekaj let po razvezi zgodilo eni od intervjuvank mlajše generacije, ki opisuje, da je oče po treh letih prekinil vse stike z njimi. V večini primerov so si starši intervjuvancev našli novega partnerja, s katerimi se dobro razumejo. Omenjajo pa tudi, da z novo družino očeta niso uspeli zgraditi pristnega odnosa.

Menim, da magistrsko delo okvirno predstavi življenje v enostarševski družini nekoč in danes. Podatkov, ki sem jih pridobila s pomočjo intervjujev, ne moremo posploševati, ker je bil vzorec intervjuvanih majhen. Posameznike, ki so v preteklosti živeli v enostarševski družini, je razmeroma težko najti, medtem ko z iskanjem oseb mlajše generacije nisem imela težav. Kot sem že večkrat omenila, so v preteklosti enostarševske družine obstajale, niso pa bile družbeno sprejete in so bile velikokrat stigmatizirane. Med intervjuji sem opazila, da intervjuvanci starejše generacije, še posebej tisti, ki so živeli v enostarševski družini zaradi razveze, z zadržkom govorijo o življenju v mladosti.

Raziskavo bi bilo smiselno razširiti na področje celotne Slovenije ali vsaj na področje večjih mest. Menim, da bi bilo tudi več odziva posameznikov, ki so ali živijo v enostarševski družini. Vsi intervjuvanci, ki so sodelovali v moji raziskavi, so po razvezi ali smrti starša živeli z materjo, zato menim, da bi bilo smiselno raziskati tudi življenje otrok v enostarševski družini, kjer je oče edini roditelj. Pridobljene podatke bi po izvedbi intervjujev primerjali z že pridobljenimi in z njihovo pomočjo ugotovili, ali obstaja razlika med življenjem otrok v enostarševski družini z očetom ali materjo.

7 Sklep

Življenjski poteki posameznikov so postali vse bolj odvisni od njihovih osebnih odločitev, kar vpliva na to, da se je povečala različnost individualnih življenjskih načrtov. To je vplivalo tudi na dramatično rast različnih oblik družin in skupnega življenja ljudi. Enostarševske družine so bile v preteklosti pogosto družbeno stigmatizirane, skozi leta pa je ta tip družine postal legitimna in družbeno sprejeta oblika družinskega življenja. V empiričnem delu sem na začetku predstavila socio-demografske podatke intervjuvancev in opisala, kako je analiza potekala.

V tem poglavju so predstavljene ključne ugotovitve, ki so bile ugotovljene med pripravljanjem magistrskega dela. Štirje intervjuvanci mlajše generacije so živeli v enostarševski družini zaradi razveze staršev, eden pa zaradi smrti očeta. Dva intervjuvanka starejše generacije sta živela v enostarševski družini zaradi razveze staršev, trije pa zaradi smrti enega od staršev. Razveza ali smrt starša sta tudi eden izmed bolj stresnih dogodkov in izkušenj v življenju otrok. Odzivi in občutki intervjuvancev so po razvezi ali smrti starša različni. Vsi menijo, da so občutili praznino, bili so žalostni, zmedeni ter se spopadali z določenimi stiskami in težavami. Eden od intervjuvancev starejše generacije je ob razvezi staršev občutil olajšanje, saj ni bil deležen podpore in ljubezni očeta.

Raziskava je pokazala, da se otroci, ki živijo v enostarševski družini, soočajo z različnimi izzivi, problemi in izkušnjami. Mlajša generacija meni, da razveza ni bistveno vplivala na njihovo vsakdanje življenje, samo eden od intervjuvancev meni, da je moral po smrti očeta hitreje odrasti in pomagati na kmetiji z delom in materialnimi sredstvi. Udeleženci v raziskavi niso občutili stigmatizacije okolice zaradi življenja v takem tipu družine. Starejša generacija meni, da se je po smrti ali razvezi starša njihovo življenje nekoliko spremenilo, saj so morali hitreje odrasti zaradi dela na kmetiji. Enostarševska družina je bila v preteklosti bolj izjema kot pravilo, kar pa so intervjuvanci starejše generacije občutili na svoji koži. Deležni so bili različnih opazk, eno od intervjuvank so pogosto zmerjali s pankrtom.

Rezultati raziskave kažejo, da so se intervjuvanci o razvezi ali smrti pogovarjali z materjo, saj je pri vseh 10 intervjuvancih odšel oče. Nekateri intervjuvanci so izpostavili, da so se po smrti ali razvezi spopadali s finančno krizo, pri čemer pa so izpostavili pomoč starih staršev ali prijateljev. Pri rezultatih raziskave pri starejši generaciji je zanimiv tudi podatek, da se v preteklosti o razvezi ni veliko govorilo. Navajajo, da je bila to tabu tema, ki so jo potlačili. Vsi intervjuvanci pravijo, da so bili vrstniki in prijatelji seznanjeni z dogajanjem v njihovi

družini. Mlajša generacija izpostavi, da so jim bili slednji vedno na voljo, nekateri pa so bili deležni tudi opravljanja, občutili so, da se drugim ljudem smilijo. Starejša generacija razlog, da so vrstniki in prijatelji vedeli za njihovo dogajanje v družini, pripisuje življenju na podeželju, kjer se je o vsem vedelo vse. Vsi intervjuvanci izpostavijo tudi, da niso bili deležni posebne pomoči ali podpore učiteljev zaradi življenja brez enega od staršev.

Vloga staršev je pri odraščanju in vzgoji otrok zelo pomembna. Mlajša generacija se strinja, da so bili deležni največ podpore matere. O razvezi ali smrti so se lahko pogovarjali, kadar koli so to želeli. Nekateri so se o svojih čustvih pogovarjali z materjo, drugim je pomagal že pogovor s prijatelji. Tudi starejša generacija izpostavi, da so se najbolj zanesli na mater, saj odnosa po razvezi z očetom niso imeli. O razvezi se ni veliko govorilo, ker so v preteklosti na razvezo starši gledali drugače kot danes.

Družina je za posameznika zelo pomembna vrednota, ne glede na to, v kakšnem tipu družine odraščamo. Pomembno se mi zdi, da starši ne glede na zamere, ki se ustvarijo pri in med potekom razveze, ohranijo dober in spoštljiv medsebojni odnos. Pomembno je, da se ne glede na okoliščine starši zavzemajo za korist otroka. Kot je bilo predstavljeno v magistrskem delu, enostarševske družine niso nekaj novega, posamezniki v družbi pa se moramo zavedati, da se vsak član družbe sam odloča, v kakšnem tipu družine bo živel.

8 Viri

1. Allan, G. (1999). *The sociology of the family*. Oxford; Malden (Mass): Blackwell.
2. Andrejč, A. (2014). Negativni učinki razveze staršev na otroke in mladostnike: dejavniki tveganja in varovalni dejavniki. *Socialno delo*, 53(1), 25–42.
3. Andrejč, A. (2018). *Razveza staršev in otroci*. Maribor: Kulturni center.
4. Arendell, T. (1995). *Fathers & divorce*. Thousand Oaks; London; New Delhi: Sage.
5. Arendell, T. (1997). *Contemporary parenting: challenges and issues*. Thousand Oaks; London; New Delhi: Sage.
6. Boh, K. (1986). Ženska in preobrazba družine v industrijskih družbah. V *Ženske in diskriminacija*, ur. Jogan, M., Fischer, J., Končar, P., Košak, M., Rener, T., Boh, K. in Milošević, V., 130–137. Ljubljana: Delavska enotnost.
7. Bornat, J., Dimmock, B., Jones, D. in Peace, S. (2004). Generational ties in the "new" family: changing contexts for traditional obligations. V *The new family?*, ur. Silva, E. in Smart, C., 115–128. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage.
8. Burghes, L. (1993). *One-parent families: Policy options for the 1990s*. York: Joseph Rowntree Foundation.
9. Cheal, D. (2010). *Families in today's world: a comparative approach*. London; New York: Routledge.
10. Čačinovič Vogrinčič, G. (1995). Dopolnjene družine. V *Družine: različne–enakopravne*, ur. Rener, T., Potočnik, V. in Kozmik, V., 120–126. Ljubljana: Vitrum.
11. Čačinovič Vogrinčič, G. (1995). Družina–pravica do resničnosti. V *Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober*, ur. Ramovš, J., 123–128. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logopedijo in antropohigieno.
12. Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
13. Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
14. Flere, S. (2000). *Sociologija*. Maribor: Pravna fakulteta.
15. Ganc, D. (2015). *Izzivi očetovstva po ločitvi*. Sevnica: Družinski inštitut Zaupanje.
16. Jogan, M., Fischer, J., Končar, P., Košak, M., Rener, T., Boh, K. in Milošević, V. (1986). *Ženske in diskriminacija*. Ljubljana: Delavska enotnost.
17. Končina Peternel, M. (1998). *Pomoč otrokom, ko starši odpovedo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

18. Krpič, T. (2016). Erving Goffman: Predstavljanje sebe v vsakdanjem življenju. *Teorija in praksa*, 53(1), 552–554.
19. Kuntzag, L. (1997). *Ločitev boli: Otroci in starši v ločitvenem dogajanju*. Ljubljana: Kres.
20. Leonard, D. in Hood Williams, J. (1988). *Families*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Education.
21. Lupton, D. in Barclay, L. (1997). *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
22. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. *Otroški dodatek*. Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/starsevsko_varstvo_in_druzinski_prejemki/druzinski_prejemki/otroski_dodatek/
23. Musek, J. (1995). Družina in vrednote. V *Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober*, ur. Ramovš, J., 191–211. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logopedijo in antropohigieno.
24. Pelc, J. (2009). Ločitev–vpliv na šolajočega otroka. V *Otrok v vrtincu odločitev institucij*, ur. Zoltan, J., Tratnik Volasko, M. in Zupanec, N., 39–46. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije. Dostopno prek http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/zbornik_otrok_v_vrtincu_odlocitev_institucij.pdf
25. Ramovš, J. (1995). *Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logopedijo in antropohigieno.
26. Rener, T., Potočnik, V. in Kozmik, V. (1995). *Družine: različne–enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.
27. Rener, T. (1995). Ideologije krize. V *Družine: različne–enakopravne*, ur. Rener, T., Potočnik, V. in Kozmik, V., 15–23. Ljubljana: Vitrum.
28. Rener, T. (1995). Družine in ideologije. V *Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober*, ur. Ramovš, J., 129–134. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logopedijo in antropohigieno.
29. Rener, T., Sedmak, M., Švab, A. in Urek, M. (2006). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
30. Rener, T. (2006). Težave s pojmom družine. V *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, ur. Rener, T., Sedmak, M., Švab, A. in Urek, M., 13–26. Koper: Založba Annales.

31. Rener, T., Sedmak, M. in Švab, A. (2006). Uvod v raziskovanje družin in družinskega življenja v Sloveniji. V *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, ur. Rener, T., Sedmak, M., Švab, A. in Urek, M., 27–62. Koper: Založba Annales.
32. Rener, T. (2018). "Seveda gre za otroke": Družine v primežu (slovenskih) ideoloških bojev. V *Zasebno je politično: Kritične študije vsakdanjega življenja*, ur. Ule, M., Kamin, T. in Švab, A., 199–206. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
33. Satir, V. (1995). *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
34. Sieder, R. (1998). *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis: ZRC.
35. Silva, E. in Smart, C. (2004). *The new family?* London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage.
36. Soklič, M. (2009). Otrok ob prenehanju skupnega življenja družine. V *Otrok v vrtincu odločitev institucij*, ur. Zoltan, J., Tratnik Volasko, M. in Zupanec, N., 47–55. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije. Dostopno prek http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/zbornik_otrok_v_vrtincu_odlocitev_institucij.pdf
37. Statistični urad Republike Slovenije. *Registrski popis 2011*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek <https://www.stat.si/popis2011/DefDruzine.aspx>
38. Statistični urad Republike Slovenije. (2015). *Družine po tipu družine, Slovenija, večletno* [Podatkovni portal SI-STAT]. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/HITRE_Repozitorij/HITRE_Repozitorij/H135S.px/table/tableViewLayout2/
39. Stražar, N. (2007). Bolečina in izzivi ločitvenega procesa. *Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko*, 11(2), 213–235.
40. Štadler, A., Starič Žikič, N., Borucky, V., Križan Lipnik, A., Černetič, M., Perpar, I. in Valenčak, K. (2009). *Otrok in ločitev staršev: da bi odrasli lažje razumeli otroke*. Ljubljana: Otroci.
41. Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
42. Švab, A. (2006). Družinske spremembe. V *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, ur. Rener, T., Sedmak, M., Švab, A. in Urek, M., 63–87. Koper: Založba Annales.
43. Švab, A. (2010). Kdo se boji (raznovrstnosti) družin? Sociološki pogled/i na sodobno družinsko življenje. *Socialno delo*, 49(številka 5/6), 341–349.
44. Švab, A. (2018). Sodobne teorije vsakdanjega življenja. V *Zasebno je politično: Kritične študije vsakdanjega življenja*, ur. Ule, M., Kamin, T. in Švab, A., 74–90. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

45. Ule, M. (1993). *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
46. Ule, M. (1995). Vsakdanji svet družine. V *Družine: različne–enakopravne*, ur. Rener, T., Potočnik, V. in Kozmik, V., 127–138. Ljubljana: Vitrum.
47. Ule, M. in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
48. Ule, M. (2014). Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov v sodobnih globaliziranih družbah. *Teorija in praksa*, 51(posebna številka), 309–327.
49. Ule, M., Kamin, T. in Švab, A. (2018). *Zasebno je politično: Kritične teorije vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
50. Ule, M. (2018). Tematizacija vsakdanjega življenja in vsakdanjega sveta. V *Zasebno je politično: Kritične študije vsakdanjega življenja*, ur. Ule, M., Kamin, T. in Švab, A., 20–46. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
51. Zoltan, J. Tratnik Volasko, M. in Zupanec, N. (2009). *Otrok v vrtincu odločitev institucij*. Ljubljana: državni svet Republike Slovenije. Dostopno prek http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/zbornik_otrok_v_vrtincu_odlocitev_institucij.pdf

Priloga A: VPRAŠALNIK

INTERVJU – VPRAŠALNIK

1. SKLOP: demografski podatki

- Letnica rojstva:
- Spol intervjuvanca:
- Starost ob smrti / razvezi staršev:
- Kraj bivanja (mesto / podeželje):
- Izobrazba:

2. SKLOP: Odziv otrok

- a) Kako so vam starši povedali za smrt / razvezo?
- b) Kakšen je bil poglaviten razlog za razvezo?
- c) Kakšen je bil vaš odziv, ko ste izvedeli za smrt / razvezo starša/ev?
- d) Kakšne občutke ste doživljali v tem obdobju?

3. SKLOP: Problemi, izzivi in izkušnje otrok

- a) Kako ste se spopadali z izkušnjo, ko ste izvedeli za smrt starša / razvezo?
- b) Kako ste se razumeli s starši pred razvezo / in po njej? Ali vam je bilo lažje po razvezi (glede na odnos med starši / odnos med vami in staršema?)
- c) Kako je to vplivalo na vaše vsakdanje življenje?
 - c1) Ste postali odtujeni od drugih in ste se zaprli vase, ali ste imeli enak odnos do drugih še naprej tudi po razvezi?

3.1 Glede na socialno okolje: družina / sorodniki:

- a) Ko je prišlo do razveze / smrti, ali menite da ste se o tem lahko pogovarjali s starši? Ali vam je bil na voljo kdo drug, ki ni vaš družinski član? Kaj vas je najbolj zanimalo? O čem ste se največ pogovarjali?
- b) Kako ste se kot družina finančno spopadali? So bili prisotni še kakšni drugi problemi (stanovanjski, slabi odnosi med staršema?)
- c) Kakšen je bil odziv sorodnikov / okolice na razvezo / smrt vašega starša? Se mogoče spomnite kaj kar vam je ostalo v spominu? Primer / dogodek?

3.2 Glede na socialno okolje: prijatelji / vrstniki / sošolci / učitelji:

- a) Ali so bili vrstniki / sošolci / prijatelji seznanjeni z dogajanjem v vaši družini?
- b) Kakšen je bil njihov odziv?

- c) Kako ste to občutili?
- d) Ali ste to dejstvo pred njimi skrivali? Zakaj (ja/ne)?
- e) Kaj pa učitelji? Ali ste imeli podporo s strani učiteljem, pedagogov ter na kakšen način?
- f) Ali so vam bili prijatelji / sorodniki na voljo v težkih trenutkih?
 - f1) Komu ste lahko zaupali vaše stiske?
 - f2) Na kakšen način so vam stali ob strani?
- g) Ste poznali še kakšnega otroka, ki je imel podobno izkušnjo? Opišite odnos med vama?

4. SKLOP: Vloga staršev

- a) Ali ste se o tej temi lahko pogovarjali s starši kadarkoli ste želeli?
- b) Kako vam je boli to predstavljeno?
- c) Če je prišlo do razveze, kakšen odnos sta imela / imata starša drug z drugim?
 - c1) Proces po razvezi: Kdo se je odselil; kako ste si uredili življenje?
 - c2) Če se je eden od staršev odselil, ali ste imeli stike z drugim staršem (pri kom ste živeli ter zakaj ste se tako odločili)?
 - c3) Ali sta si starša našla novega partnerja? Kako ste se razumeli z njim oziroma kakšen odnos ste imeli z njim? Kakšen odnos je imela mati / oče s partnerjem drugega? So se razumeli?
- d) Na katerega od staršev ste se lahko najbolj zanesli?
 - d1) Na kakšen način so vam starši stali ob strani? Ali ste se lahko zanesli na stare starše / druge sorodnike / na nobenega? Na kakšen način?

Kako danes gledate za nazaj? Se vam zdi, da ste bili stigmatizirani? Na kakšen način? Ste bili deležni s strani okolice izogibanja, zmerjanja, izključevanja? Kako ste to občutili? Se mogoče spomnite odziv okolice (sorodnikov / vrstnikov / učiteljev) ko so izvedeli za vašo situacijo? Kako ste se počutili takrat? Bi kaj spremenili? Kaj?